De koffie is gedronken: De voltrekking van een Turks huwelijk in Nederland

Nadine Elisabeth Sijsling

Scriptie in het kader van de master

multiculturalisme in vergelijkend perspectief

Begeleidend docent: Diederick Raven

Studentnummer: 0416126

Datum: 31 augustus 2009

Inhoudsopgave

Inleiding.....2

De voltrekking van een Turks huwelijk in Nederland.....6

Het aanzoek 8

Koffie schenken.....9

Gouden bergen.....12

De verloving.....15

De henna-avond.....22

Het bruiloftsfeest.....26

Cadeauronde.....33

Na het bruiloftsfeest.....35

Slot.....38

Conclusie 38

Aanbevelingen.....43

Literatuurlijst.....44

Bijlagen 45

Inleiding

De zaal is groot. Zo groot dat ik vanaf mijn plekje nauwelijks kan zien wat er aan de andere kant van de zaal gaande is. Gelukkig is er een groot scherm waarop je precies kunt volgen wat er in de zaal gebeurt. Bovendien kun je het geluid van de band aan de overkant van de zaal moeilijk missen. Om mij heen zitten mensen aan precies dezelfde ronde tafels als ik. Op elke tafel staan dezelfde lege borden, flessen frisdrank, nootjes en vers fruit. Aan mijn rechterzijde zit een meisje rustig om zich heen te kijken. Links van mij zit een moeder met haar twee dochters. Om mij heen wordt druk gepraat maar toch kan ik er geen woord van verstaan.

Nog twee meiden schuiven hijgend aan bij onze tafel. Zodra de muziek begon, waren zij als eersten richting de dansvloer gestoven. Ze zien er verhit uit en ze proberen allebei hun hoofddoek weer recht te trekken. Ik ben jaloers. Ik zou ook wel willen dansen, maar na mijn eerste poging durf ik niet meer. Turks volksdansen is niet bedoeld voor ongetrainde antropologen. In plaats daarvan kijk ik om me heen naar alle mensen die de zaal in en uit lopen.

Het is een bonte mengeling van mensen die avond. Ik zie vrouwen met grote bossen donkere krullen in korte gouden jurkjes met hoge hakken. Ik zie moeders met donkere hoofddoeken en jurken met bloemmotiefjes. Jonge meiden dragen lange rokken, grote zilveren oorbellen, ballerina's aan hun voeten en hoofddoeken in alle kleuren. Één vrouw valt op door een knalgele avondjurk met een diep decolleté. Er lopen mannen rond die keurig in het pak gestoken zijn en door de hele zaal rennen kinderen in zuurstokroze jurkjes.

De vierkante dansvloer is nu nog het domein van de vrouwen. Ze hebben elkaar een hand gegeven en vormen een grote kring. Met een paar stappen vooruit en opzij bewegen ze zich in de rondte. Vanaf mijn plek zie ik hun hoofden op en neer deinen op de maat van de muziek. Sommige meiden hebben kleurige zakdoekjes in hun hand waar ze mee in de lucht zwaaien. Rondom de dansvloer kijken de mannen goedkeurend toe. De band begint een nieuw nummer en de kring valt uiteen. De vrouwen vormen nu kleine groepjes. Ze gooien hun handen in de lucht en knippen met hun vingers, terwijl ze met hun heupen schudden. Één vrouw, in een witte waas van tule krijgt alle aandacht: zij is tenslotte de bruid.

Iedereen heet me hartelijk welkom en is heel vriendelijk, maar ik val wel uit de toon die avond. Ik ben bijvoorbeeld de enige die de hele avond een tolk nodig heeft om alles te begrijpen. Ik ben ook langer dan gemiddeld. En dat met mijn 1,65m. Ik ben de enige die niet kan dansen en ik ben vermoedelijk de enige die stiekem aantekeningen maakt in haar telefoon op de wc. Bij de wasbakken stapt er een klein meisje op me af: 'Ben jij Turks?', vraagt ze me. Nee, ik ben vandaag

één van het handjevol Nederlandse gasten aanwezig op een Turkse bruiloft van ruim vijfhonderd man.

Deze studie begint met een uitvoerige descriptie van de voltrekking van een Turks huwelijk op Nederlandse bodem. Het doel van het veldwerk dat hieraan vooraf ging, was een etnografische beschrijving die antwoord zou moeten geven op de vraag hoe de Turkse gemeenschap in Nederland vormgeeft aan het overgangsritueel van een bruiloft. Het veldwerk omvatte veertien weken participerende observatie vanuit Lombok, Utrecht en vele informele interviews en gesprekken. Het onderzoek was niet alleen een zoektocht naar de praktische aspecten rondom het organiseren van een Turks ritueel in Nederland, maar ook een zoektocht naar de spanningen die er ontstaan op een meer reflecterend niveau. Het huwelijk als metafoor voor het samenkomen van twee culturen en de spanningen die hiermee gepaard gaan.

Zoals dat gaat met veldwerk leverde de praktijk echter wat anders op dan de theorie die eraan vooraf ging. De Turkse Nederlanders die ik sprak, leefden inderdaad in twee culturen. Thuis spraken ze Turks met hun familie, maar op hun werk of op hun studie spraken ze Nederlands. Hun collega's waren Nederlands, maar hun eigen vrienden waren overwegend Turks. Hun ouderlijk huis was typisch Turks ingericht, maar hun eigen huis vulden ze met meubels van IKEA. Terwijl ik met ze praatte, werd er Turkse thee geschonken en stond er een schaaltje met stroopwafels klaar.

Het doel van dit veldwerk was dus in eerste instantie om de spanningen te ontdekken die er ontstaan wanneer je een ritueel overbrengt van het ene naar het andere land. Ik ging ervan uit dat er bij het voltrekken van een huwelijk een vermenging van Turkse en Nederlandse rituelen zou ontstaan. Ik verwachtte spanningen tussen de culturen en een botsing tussen de wensen van de verschillende generaties. Ik kwam er echter achter dat in grote lijnen ook de tweede generatie de Turkse rituelen in hun geheel hebben overgenomen. Ze gaan mee in de wensen van hun ouders om deze rituelen vast te houden. Vanaf het moment dat de jongen bij de ouders van het meisje om haar hand gaat vragen, dompelen ze zich onder in de Turkse traditie. Dit geldt ook voor Turken die in het dagelijks leven lijken op te gaan in de Nederlandse cultuur.

Het voltrekken van een huwelijk levert dus bijna geen spanningen op. De rituelen rondom de huwelijksvoltrekking veroorzaken geen inhoudelijk botsing tussen culturen, want het is een vrijwel complete onderdompeling in de Turkse cultuur. Een Turkse bruiloft in Nederland is namelijk een volledig Turkse aangelegenheid, met en door de Turkse gemeenschap. Bij het aanzoek wordt Turkse koffie gedronken, de uitnodigingen zijn in het Turks, er zijn minstens vijfhonderd Turken aanwezig en de hele avond lang worden er Turkse dansen gedanst.

We beginnen met een descriptieve reflectie op dit ritueel. Er is, voor zover mij bekend, weinig literatuur met betrekking tot dit onderwerp. Mijn empirische ervaringen kan ik daarom alleen spiegelen aan *Trouwen op z'n Turks*, een boek uit 1995 van Ibrahim Yerden en *Rituals of Birth, Circumcision, Marriage and Death among Muslims in the Netherlands*, een proefschrift uit 2001 van Nathalia M. Dessing. Yerden is momenteel als antropoloog verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en Dessing aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit Leiden. De keuze is op deze twee auteurs gevallen omdat zij de enigen zijn die het huwelijk als ritueel in zijn geheel beschrijven en niet zijdelings, in relatie tot integratie, seksuele moraal of seksueel geweld en hulpverlening (Zoals in De Vries 1987, Risvanoglu-Bilgin 1986, Deug 1990 *in* Yerden, 1995: p. 9-10). Bovendien plaatsen zij het Turkse huwelijk in de Nederlandse context en is hun werk het meest recent. De literatuur laat zien dat deze rituelen in de afgelopen tien jaar grotendeels overeind zijn gebleven.

Wel is het merkwaardig dat in de genoemde literatuur een belangrijk aspect van de huwelijksvoltrekking, het koffieritueel, ontbreekt. Geen enkele bron maakt hier melding van. Het koffieritueel is onderdeel van het aanzoek en is een manier om met omwegen tot toestemming van beide families te komen. Het geeft iedereen de kans elkaar te leren kennen en voorkomt dat iemand voor het hoofd gestoten wordt. Want hoewel het gebruikelijk is dat de jongen en het meisje elkaar zelf leren kennen en de beslissing maken om te gaan trouwen, laten ze het huwelijksaanzoek aan hun familie over. Op dit punt zou deze studie een aanvulling kunnen zijn van een hiaat in de wetenschappelijke literatuur.

Ik maak voor deze descriptieve reflectie dankbaar gebruik van de handgrepen die Arnold van Gennep aanreikt in zijn *Rites of Passage* (1960). Hij beschreef hier de overgangsrituelen die een mensenleven markeren en verdeelde die in drie fases: afscheiding, liminaliteit en re-integratie. Volgens van Gennep was het huwelijk bovendien de belangrijkste overgangsfase in het leven, omdat het voor (ten minste) één partner een verandering van familie en van woonsituatie inhoudt (Gennep, 1977: p. 116-145).

Daarna volgt in het slotgedeelte de betekenis van dit ritueel voor de maatschappij als geheel. Clifford Geertz (1926-2006) bestudeerde de hanengevechten op Bali. Hij zag dit ritueel, zoals hij het schetste in *The Interpretation of Cultures* (1973), niet als een spel op zich, maar als een metafoor voor de hele samenleving. Zijn ontleding van de Balinese cultuur aan de hand van deze hanengevechten was niet zonder kritiek, maar hij introduceerde wel het concept van *thick description*, de etnografische methode om de lezer zoveel mogelijk te laten delen in de culturele ervaring (Geertz, 1973: p. 6).

Ook deze studie, net als die van Geertz, heeft als doel een ritueel symbool te maken van de gehele samenleving. Het beschrijft een Turkse bruiloft vanuit het perspectief van de Turkse cultuur. Niet alleen moet men het gevoel krijgen erbij te zijn, het moet inzicht geven in de culturele motivatie van mensen. In dit slotgedeelte zoek ik dus naar de betekenis van dit ritueel voor de maatschappij en geef ik antwoord op de vraag of dit ritueel integratie in de Nederlandse samenleving in de weg staat. Is het feit dat er nauwelijks sociale osmose plaatsvindt iets dat ons zou moeten verontrusten? Is het in onze multiculturele samenleving een probleem dat er meerdere culturele dimensies zijn waarin mensen zich bevinden?

Alle stappen die leiden naar de grote dag onderschrijven bovenstaande stellingen en zullen een licht werpen op de vraag die hieruit voortvloeit. Ik houd in de komende pagina's de chronologische volgorde zoveel mogelijk aan. We beginnen bij het aanzoek, waar talloze kleine rituelen mee gemoeid zijn en gaan zo via de verloving en de henna-avond het huwelijksfeest zelf en de periode direct na de grote dag. In het slotgedeelte zal ik mijn conclusies trekken en het ritueel in een breder kader trekken. Ik doe hier bovendien aanbevelingen voor toekomstige studies naar dit onderwerp. Helemaal achterin dit document bevindt zich een bijlage met een overzicht van alle informanten die in de tekst voorkomen.

Een antropologe moet haar beperkingen kennen. Dit onderzoek omvatte veertien weken aan gesprekken en participerende observatie, maar de Turkse gemeenschap is groot en de diversiteit onder de Turkse gewoontes is nog groter. Zoals ik later nog zal aanstippen zijn rituelen sterk afhankelijk van de regio waar mensen vandaan komen. Daarnaast zijn er ook grote verschillen in de mate van conventie die mensen aanhouden. Ik ben ervan overtuigd dat mijn bevindingen de grote lijnen van de planning van een bruiloft omvatten en dat elke Turk de rituelen zal herkennen, maar uitzonderingen bevestigen de regel.

De voltrekking van een Turks huwelijk in Nederland.

Wanneer er in Nederland een Turks huwelijk wordt voltrokken, is het aanzoek de eerste stap in het proces. Een aanzoek in de Turkse gemeenschap is geen kwestie van twee mensen alleen, het is ook de eerste kennismaking tussen twee families. Het aanzoek is een delicate aangelegenheid die met tact aangepakt moet worden. Het is erg belangrijk, want het gaat erom dat de familie van de jongen, de familie van het meisje zover krijgt dat zij toestemming geven voor een huwelijk. Een jongen kan zelf het meisje al ten huwelijk hebben gevraagd, maar zonder de zegen van de familie kan hij niet aan een bruiloft beginnen. Wanneer de familie toestemming geeft, zullen zij hun kinderen in alle voorbereidingen steunen.

In de komende alinea's zet ik het verloop van een bruiloft uiteen van het aanzoek tot aan de huwelijksreis. Deze kennis is ten eerste gebaseerd op meerdere diepte-interviews met zowel vrouwelijke als mannelijk informanten. Deze vonden plaats in informele settings, bijvoorbeeld bij mensen thuis of in een café. Soms interviewde ik mensen apart, maar soms ook als stel tegelijk of met meerdere familieleden bij elkaar. Dit kwam de dynamiek van het gesprek meestal alleen maar ten goede. Ten tweede ga ik uit van de bruiloften waar ik zelf te gast mocht zijn. Hier kon ik gesprekken voeren, observeren en meedansen. Ten derde toets ik dit, zoals gezegd aan de literatuur die er over dit onderwerp te vinden is.

De rituelen die plaatsvinden zijn sterk plaatsgebonden. Wie welke rituelen wanneer uitvoert, is afhankelijk van persoonlijke voorkeuren, de wensen van de beide families, maar bovenal van de afkomst van de bruid en bruidegom. Met afkomst bedoel ik hier de specifieke gebieden in Turkije waar zij vandaan komen. De grote lijnen komen overeen, maar elk gebied kent zijn eigen kleine rituelen om een bruiloft en het latere huwelijk alle voorspoed mee te geven. Onderling kennen ze elkaars rituelen niet altijd. Ik beschrijf hier een bruiloft in zijn geheel, maar het is onmogelijk alle mogelijke variaties aan te geven. In de praktijk is het dus altijd mogelijk dat families een eigen variatie op het grote thema creëren.

Elk ritueel heeft zijn eigen doel. Van Gennep stelt als eerste dat in elke maatschappij verschillende sociale groepen te onderscheiden zijn (Gennep, 1960: p. 1-14). Het leven bestaat onvermijdelijk uit transities van de ene groep naar de andere door geboorte, pubertijd, huwelijk, ouderschap, klimmen op de sociale ladder, specialiseren en de dood. Voor elke van deze gebeurtenissen is er een ceremonie met als doel een individu te laten overgaan van de ene naar de andere positie. Omdat elk overgangsritueel hetzelfde doel heeft, zijn er ook grote overeenkomsten

in deze rituelen. Ze hebben elk dezelfde volgorde en bestaan uit de volgende componenten: *rites of separation*, *transition rites* en *rites of incorporation*. Deze afzonderlijke rituelen komen overeen met de fases van afscheiding, liminaliteit en reïntegratie die een ritueel markeren.

Deze drie subriten zijn niet allemaal evenredig verdeeld over alle ceremonies. Separatieriten zijn prominent aanwezig bij begrafenissen, incorporatieriten zijn belangrijk bij het sluiten van een huwelijk en transitieriten spelen een grote rol bij zwangerschap. Bij elk overgangsritueel spelen dus alle drie de subriten een rol, maar niet in gelijke mate. Een bruiloft is een overgang van adolescentie naar het huwelijk. Van een vrije naar een gebonden staat, van de ene familie naar een andere en van het ene thuis naar een nieuwe. Voor de fase van afscheiding zijn er *rites of separation*, voor de fase van liminaliteit zijn er *transition rites* en voor de reïntegratie zijn er *rites of incorporation*.

Om het ingewikkeld te maken is het mogelijk dat een subrite zover wordt uitgerekt dat ze *an sich* weer subriten bevat. Een verloving vormt bijvoorbeeld de transitie tussen adolescentie en huwelijk, maar de overgang van adolescentie naar verloving bevat zelf ook speciale riten van separatie, transitie en incorporatie. En de overgang van de transitieperiode, de verloving, naar het huwelijk zelf, wordt ook weer gevormd door een serie van separatie-, transitie- en incorporatieriten.

Vertaald naar een Nederlands huwelijk gebruiken we de trouwdag als voorbeeld. De trouwdag is een incorporatieritueel. Het is het moment waarop bruid en bruidegom samensmelten tot een nieuw geheel. Met het aanzoek en de verloving zijn ze losgemaakt van hun respectievelijke families en nu vormen ze er zelf één. Op de grote dag zelf heb je weer kleinere subriten. Het weggeven van de bruid door haar vader is een separatieritueel. Dan worden er geloftes uitgewisseld en zegeningen uitgesproken. Er worden anekdotes verteld over het verleden van het stel. Dit zijn transitierituelen. Het uitwisselen van de ringen markeert het moment waarop de overgang naar het huwelijk is gemaakt. Dit is een incorporatieritueel. Deze drie vormen dus samen weer het incorporatieritueel van een bruiloft als geheel. Bij Turkse rituelen geldt hetzelfde proces.

Alle rituelen rondom geboorte, huwelijk of dood hebben zoals gezegd tot doel een overgang te faciliteren, maar daarnaast hebben ze ieder apart ook hun eigen doelen. Rituelen rondom een bruiloft bevatten bijvoorbeeld vruchtbaarheidsrituelen en rituelen rondom geboorte bevatten rituelen voor bescherming of divinatie. Zo knopen Turken een rood lint om bij de bruid. Dit is onderdeel van de rituelen bij het weggeven van de bruid, maar het toont ook haar maagdelijkheid aan. Dit maakt het extra moeilijk om rituelen te onderscheiden en te identificeren. Het geven van een label aan een ritueel is meestal een kwestie van interpretatie.

Het aanzoek

In Nederland leren de meeste Turkse stellen elkaar van te voren al zelf kennen, meestal zonder dat de ouders hier weet van hebben. In de Turkse cultuur is het niet denkbaar dat een jongen en een meisje eerst langdurig een relatie hebben of gaan samenwonen. Men leert elkaar via via kennen en het verdere contact komt online tot stand. Het komt ook wel voor dat stellen aan elkaar voorgesteld worden door of binnen families. Het verdere contact komt dan vanzelf tot stand. Ik heb zelf maar één vrouw gesproken die naar Turkije ging en daar in zes weken haar man leerde kennen en meteen trouwde (Aleyna, interview: 24 maart 2009). Ik ga hier uit van stellen die zelf voor elkaar gekozen hebben.

Stellen beslissen eerst samen te willen trouwen en laten het dan pas aan hun ouders weten. De meeste informanten gaven echter aan dat moeders meestal al wel op de hoogte zijn. Hoewel ze zelf een partner hebben gevonden en soms al jaren een relatie hebben, kiezen ze toch voor de traditionele weg uit respect voor hun familie. Voor ouders is het ontzettend belangrijk hun kinderen te zien trouwen en dat willen ze het liefst op de vertrouwde wijze doen. Zij willen aan de Turkse gemeenschap laten zien dat hun kinderen officieel getrouwd zijn om hun eer te bewaren. Door de gebruikelijke stappen te volgen kunnen zij rekenen op de steun van de gemeenschap.

Het officiële aanzoek begint bij de vrouwen van een familie. Moeders zijn vaak iets beter op de hoogte van het liefdesleven van hun kinderen dan de vaders. Er zijn drie stappen. Eerst komt de moeder van de jongen op bezoek bij de moeder van het meisje om kennis te maken en te checken of het meisje misschien niet verliefd is op een ander (Gülnazik, interview: 15 april 2009). Het is de bedoeling dat de familie van de jongen een eerste indruk krijgt van het meisje in kwestie en dat ze zoveel mogelijk informatie over haar verzamelen. Bij deze gelegenheid gaat de jongen zelf niet mee. Als de jongen ook zou komen opdagen wordt hij gezien als een boer: ‘Die heeft geen cultuur’, zeggen ze dan (Cüneyt, interview: 31 maart 2009). Het kan zijn dat hiernaast zelfs vrienden, kennissen of buren ingezet worden om informatie te verzamelen over het meisje. Volgens een informante is het tegenwoordig niet zo gebruikelijk meer dat er tussentijds nog veel informatie gezocht wordt over het meisje, omdat de jongeren hun relatie meestal zelf al bekokstoofd hebben. Volgens haar is het aanzoek een vrij formele kwestie, een ritueel dat alleen plaatsvindt als al zeker is dat de familie van het meisje toestemming zal geven. In Turkije had ze echter wel eens meegemaakt dat er een wildvreemde vrouw bij haar tantes huis aanklopte om te vragen wat zij wist van het meisje dat tegenover hen woonde. Haar zoon wilde met dit meisje trouwen en zij zocht informatie over haar. Ze ging van deur tot deur en dit was volkomen geaccepteerd (Didem, interview: 13 maart

2009). Wanneer de moeders hun toestemming gegeven hebben, noemt men dit *izin almak* (Yerden, 1995: p. 28).

De tweede stap is een officiële gelegenheid en wordt *dünürlük* genoemd (Yerden, 1995: p. 27-28). Deze stap wordt ingeleid met een telefoontje van de vader van de jongen. Wanneer hij de familie van het meisje opbelt, vraagt hij of hij mag langskomen voor 'iets goeds' én een kopje koffie. Bij een aanzoek zal er namelijk altijd Turkse koffie worden gedronken in plaats van Turkse thee. Dit in combinatie met de uitdrukking 'iets goeds' is genoeg om de familie van het meisje duidelijk te maken dat ze komen voor een huwelijksaanzoek (Gülnazik, interview: 20 maart 2009). De familie van het meisje kan zodoende meteen beslissen of ze de familie laat komen of niet en kan op die manier gênante situaties voorkomen.

Koffie schenken

De vader van de jongen laat zich vergezellen door mannen met een zekere autoriteit binnen de familie (Yerden, 1995: p. 28). Op de dag zelf zitten de vrouwen aan de ene kant van de kamer en de mannen aan de andere kant. Het meisje in kwestie blijft in de keuken. Zij heeft een belangrijke taak. Zij zet koffie en de manier waarop ze dit doet, zegt alles over hoe ze is in het huishouden. Als het schuim er mooi uitziet, de koffie lekker smaakt en ze het netjes inschenkt is dit een goed teken. Morsen zou betekenen dat het meisje ook in het huishouden onhandig of rommelig is. Wanneer ze koffie serveert, biedt ze dit eerst aan de ouders van de jongen aan, vervolgens aan haar eigen ouders, dan aan de jongen zelf en ten slotte aan de rest van de aanwezigen. Dit weerspiegelt de hiërarchie binnen de aanwezige familie en gasten (Ertan, gesprek: 20 maart 2009).

Dit koffieritueel is een communicatiemiddel uit de tijd dat de jongen en het meisje elkaar in het geheel nog niet kenden voor de verloving. Als de jongen de koffie liet staan was dit een teken dat hij eigenlijk niet echt wilde trouwen. Op haar beurt kon het meisje zout in de koffie doen om de jongen te testen. Als hij de koffie toch helemaal opdronk, kon ze ervan verzekerd zijn dat zij de ware voor hem was. Liet zij de schuimlaag achterwege dan was dit een duidelijk signaal van haar kant dat ze de jongen niet hebben moest. Deze subtiele hints zijn nu niet meer nodig, maar worden toch nog regelmatig ingezet, al was het maar om het gezicht van de jongen te zien wanneer hij een kop koffie met een stevige schep zout achterover slaat.

In een gesprek met een informante, Gülnazik, die zelf nog niet getrouwd was, vroeg ik haar of zij al geleerd had hoe ze koffie moest zetten. Ze moest erom lachen en zei van niet. Ik ontmoette Gülnazik die dag in een restaurant op het station van Utrecht. Ze kwam net uit Amsterdam, waar ze hbo Personeel & Arbeid studeert en ze moest na ons gesprek meteen door naar haar werk als call-

center operator. Ze droeg een blauwe hoofddoek strak om haar wangen, een blauwe trui met lange mouwen en een lange spijkerrok waar twee enorme sneakers onderuit piepten. We zaten samen aan een tafeltje en ze vertelde me dat ze al wel had gezien hoe de koffie gezet werd en ongeveer wist hoe het moest. Ze vertelde me dat meisjes meestal vlak voor een aanzoek aan hun moeder vragen hoe het moet. Zo vragen ze ook wanneer er een aanzoek aankomt, aan hun moeder hoe ze moeten koken. Voor moeders is dit weer een duidelijk signaal dat er wat aan de hand is. Andere meiden zijn hier heel open over en zeggen gewoon dat ze iemand ontmoet hebben. Gülnaziks moeder zei dat ze liever had dat haar dochters 'het hier leren, dan dat mensen zeggen dat ze het nooit van hun moeder geleerd hebben' (Gülnazik, interview: 15 april 2009).

De familie van de jongen kan ook commentaar geven op de koffie. Mocht het meisje koffie zonder schuimkraag de kamer binnenbrengen, dan kan de moeder van de jongen bijvoorbeeld vragen of er geen betere koffie in huis is. De vader van het meisje reageert hierop door tegen de vader van de jongen te zeggen: 'Eerst proeven, dan praten'. Wat zoveel wil zeggen als: 'Je vrouw moet haar mond houden, want dit zijn mannenzaken'. Op die manier kan er een hele conversatie over koffie gehouden worden die eigenlijk bepaalt in welke richting het huwelijksaanzoek zal gaan (Cüneyt, interview: 31 maart 2009).

Ondertussen gaat het tijdens het bezoek in eerste instantie over koetjes en kalfjes. Het is niet gebruikelijk om meteen ter zake te komen. Het aanzoek wordt ingeleid door eerst uit te leggen hoe de jongen het meisje heeft ontmoet en hoe hij tot zijn keuze is gekomen. Daarna volgt de traditionele zinsnede: 'In opdracht van God, volgens de wens van de profeet, zouden wij U willen vragen om de hand van de dochter' (Yerden, 1995: p. 28).

De familie van het meisje zal hierop niet meteen haar toestemming geven. Dit hoort bij het ritueel. De literatuur geeft verder aan dat ze direct nee zullen zeggen als ze het niet willen, maar dit lijkt niet in overeenstemming met de praktijk. De rituelen zijn zo gepland dat mensen al weten waar ze aan toe zijn voordat het aanzoek daadwerkelijk plaatsvindt. Als de jongen echt niet welkom was, hadden ze hem nooit laten komen voor koffie. Wel is het zo dat de familie van het meisje, waneer zij toestemmen, zullen aangeven eerst te willen overleggen met hun dochter. Hun dochter meteen weggeven zou de indruk wekken dat ze opgelucht zijn haar kwijt te raken en dat zou argwaan wekken. Het ondermijnt haar waarde. De ouders van de jongen zullen dit oppikken als een feitelijke toestemming. Een aantal weken later zullen zij nog een keer langskomen om de officiële toestemming te krijgen.

De laatste stap is dus het derde bezoek. Als de familie welkom is na een telefoontje weten ze dat hun aanzoek echt aangenomen zal worden (Gülnazik, interview: 15 april 2009). De familie van

het meisje zegt dan: ‘Uw bent van harte welkom’. Deze keer neemt de familie zoetigheid mee, bijvoorbeeld Turks Fruit, kleine, zoete fruitsnoepjes. Er bestaan hier ook uitdrukkingen voor, zoals ‘de koffie is gedronken’ of ‘de zoetigheid is gegeven’, wat wil zeggen dat het aanzoek geaccepteerd is. In het Turks noem je dit *söz*. Dit wil letterlijk zeggen dat er ‘ja’ gezegd is. Op deze dag brengt de familie van de jongen een ring mee voor het meisje. Dit is altijd een ring met één steen erin, een *tektas* genoemd. Vanaf dit moment is het stel verloofd.

Al deze momentopnames zijn kleine subriten die onderdeel zijn van het separatieritueel van het aanzoek als geheel: Het letterlijke verzoek is een separatieritueel, de eerste weigering is een transitieritueel en de verlovingsring is een incorporatieritueel. Het letterlijke verzoek is namelijk de eerste stap naar het meisje toe om haar los te maken uit haar eigen familie. Met de weigering en het uitwisselen van lekkers kunnen beide families elkaar wat beter leren kennen en met de ring is zij officieel verloofd. Ze is dan overgegaan naar de volgende fase, de transitiefase.

De drie stappen, zoals hierboven beschreven, hoeven zoals ik al eerder zei, niet altijd allemaal voor te komen. Het gaat erom dat ze een functie dienen. Mochten de twee families elkaar al goed kennen, dan is het bijvoorbeeld niet nodig dat de moeder van de jongen eerst op inspectie gaat. De familie kan ook direct de familie opbellen voor een bezoek. Zeker wanneer families elkaar al kennen is er minder ceremonie nodig. De familie van het meisje zal echter nooit meteen toestemming geven. Dat ritueel zie je bij alle Turkse families terugkomen. Dit is een ritueel dat zijn functie nooit verliest, omdat het hier gaat over de eer van een vrouw, een concept dat heel belangrijk is in de Turkse cultuur. Een eerste weigering maakt duidelijk dat de jongen moeite moet doen voor het meisje, omdat zij van grote waarde is voor haar familie.

De rituelen voor het aanzoek verschillen ook per regio. Ik sprak hierover met Cüneyt, de regisseur van een toneelstuk over een doodnormaal Turks gezin. Cüneyt sprak met acht Turken uit de Utrechtse wijk Overvecht over de sleutels achter de Turkse codes en verwerkte dit in een toneelstuk dat hij liet uitvoeren door amateur toneelspelers uit dezelfde wijk. Soms spraken we af in het wijktheater en soms bij hem thuis. Hij woonde met zijn vriendin in een appartement in Overvecht. Zijn huis was ingericht met veel aardse kleuren en rieten meubelen. Midden in de kamer stond een groot aquarium.

Cüneyt vertelde mij dat het in het gebied rondom de Zwarte Zee niet alleen gebruikelijk is om bij een aanzoek de eerste keer altijd nee te zeggen, het is ook de bedoeling dat de jongen bij het tweede bezoek de opa van het meisje aanspreekt. Hij probeert hiermee het respect van deze man te winnen. Wanneer de opa van het meisje achter hem staat, is het moeilijker voor de vader van het meisje, om tegen diens eigen vader in te gaan. Door de opa van het meisje voor zich te winnen,

maakt de jongen meer kans om uiteindelijk toestemming te krijgen (Cüneyt, interview: 31 maart 2009).

Van Gennep onderscheidt vijf betrokken partijen die ieder hun eigen belangen hebben bij al deze rituelen. Ten eerste zijn er twee groepen gebaseerd op sekse, die bijvoorbeeld vertegenwoordigd worden door bruidsmeisjes en jonkers of door alle mannelijke en vrouwelijke leden van de familie. Ten tweede zijn daar de patrilineaire of matrilineaire verwantschapslijnen. Dit zijn bijvoorbeeld alle vrouwen in de familie aan moeders kant. De families van iedere partner ongeacht de sekse vormen de derde groep. Dit kan alleen het kerngezin zijn zoals in Nederland gebruikelijk is of de hele familie in de breedste zin van het woord. Dan zijn er ten vierde de groepen zoals de totem, clans, broederschappen, de leeftijdsgroep, de geloofsgroep, de werkkring of de kaste. En ten vijfde is er de lokale groep, zoals het gehucht, het dorp, stadskwartier of plantage waar de partners vandaan komen (Gennep, 1960: p. 116-145).

De vraag is of deze groepen ook in deze context relevant zijn, aangezien zijn werk relateert aan preïndustriële samenlevingen. Maar de groepen functioneren nog steeds. In het geval van een aanzoek zien we de eerste groep terug bij het eerste deel van het aanzoek waarbij alleen de vrouwen samenkomen om elkaar te leren kennen. Ook zien we deze groep gerepresenteerd in de vrouwen aan de ene kant van de kamer en de mannen aan de andere kant. De derde groep bestaat uit de twee families, zoals die elkaar leren kennen tijdens het tweede deel van het aanzoek. En waneer de familie van de jongen in de buurt gaat rondvragen naar het meisje, raakt ook de vijfde groep betrokken bij de rituelen van het aanzoek. Het mag duidelijk zijn dat vooral de derde groep erg belangrijk is bij een Turkse bruiloft.

Gouden bergen.

Hoewel de importantie ervan verschilt, heeft huwelijk ook altijd een economisch aspect. En dan gaat het in dit geval niet alleen om de kosten van de bruiloft. De financiële kant van een huwelijk lijkt misschien onromantisch, maar ook hier gaat het weer om meer dan de partners alleen. Het gaat om de verbintenis van twee families. De bruidsprijs is een compensatie voor de vrouw die haar groep of haar familie verlaat. De groep moet haar nu missen, niet alleen emotioneel, maar ook als arbeidskracht en ook door het verlies van haar nageslacht. Vooral dit laatste is belangrijk, want het betalen van de bruidsprijs bevestigt dat vanaf dat moment de kinderen die de vrouw krijgt, toebehoren aan de familie van haar man.

Het is ook mogelijk dat er giften worden gegeven door de familie van de vrouw, aan de familie van de man. Dit wordt een bruidsschat genoemd en dit is een teken van de lage status van

een vrouw. Vrouwen worden in sommige culturen als een zodanige last gezien dat wanneer een man en zijn familie een vrouw aannemen, ze gecompenseerd moeten worden voor de extra verantwoordelijkheid die ze op zich nemen. En ten slotte zijn er ook verwantschapssystemen die matrilineair zijn. Binnen deze systemen is het de man die na het huwelijk bij de familie van zijn vrouw gaat wonen. Omdat de kinderen automatisch aan de familie van de moeder toebehoren is een bruidsprijs in dit geval niet nodig.

De handelingen die met de bruidsprijs gepaard gaan, zoals het bepalen van het bedrag en het uitwisselen van geld of goederen, worden bij de rituelen ingevlochten (Gennep, 1960: p. 119-121). Het uitwisselen van geld kan rechtstreeks gaan, maar ook in de vorm van cadeaus, zoals juwelen, dieren, voedsel of kleding, of in de vorm van het delen van de maaltijd. Er zijn zelfs rituelen waarbij er een vorm van 'losgeld' betaald moet worden om de bruid mee te krijgen. In sommige culturen is dit economische aspect zo belangrijk dat ze de laatste rituelen van een bruiloft pas uitvoeren wanneer de volledige bruidsprijs is betaald, ook al is dat jaren later.

In alle gevallen geldt dat hoe hoger de bruidsprijs, hoe stabieler de huwelijken zouden moeten zijn. Hoe moeilijker het is om de giften bij elkaar te krijgen en hoe meer mensen hierbij betrokken zijn, des te belangrijker is het dat het huwelijk slaagt. Het is een soort verzekering tegen scheidingen. En wanneer er toch sprake is van een scheiding, is er ook sprake van een ritueel. Na de bruiloft heeft een familie er een nieuw lid bij en zijn de twee groepen vanaf dat moment onlosmakelijk met elkaar verbonden. Mocht dit nieuwe lid de familie verlaten, dan gaat dit ook gepaard met separatierituelen.

In de Turkse gemeenschap wordt er geen rechtstreekse bruidsprijs betaald. In het Turks Burgerlijk Wetboek wordt geen bruidsprijs of bruidsschat genoemd, en deze is dus niet verplicht. Bij de religieuze voltrekking van het huwelijk, de *imam nikâh*, wordt soms wel een bruidsprijs vastgesteld, maar als de bruidegom deze niet betaalt, kan de bruid de betreffende som niet opeisen. Bij Turken wordt echter de gehele bruiloft volgens de traditie betaald door de bruidegom en zijn familie. Alleen het pak van de man is op kosten van de vrouw. Daarnaast zijn er gedurende het hele proces van het aanzoek, de henna-avond (waarover later meer), de dag zelf en de dagen daarna talloze kleine rituelen waarbij de bruid goud of geld krijgt aangeboden. Op de trouwdag zelf is er bovendien een cadeauronde waarbij de bruid van haar schoonfamilie duizenden euro's aan gouden sieraden krijgt.

Een belangrijk onderdeel van de verlovingstijd is dus de onderhandelingen over de gouden sieraden die als gift worden aangeboden aan de bruid op de trouwdag zelf. Ze krijgt deze sieraden van de familie van de jongen. Gülnazik legde me uit dat het belangrijk is om precies het soort en de

hoeveelheid sieraden die je wenst te eisen. Het gaat erom een goede eerste indruk bij je schoonfamilie achter te laten. Als jij geen sieraden eist, dan zullen ze je altijd blijven zien als makkelijk. Hoe meer criteria jij stelt, hoe meer je stijgt in de achting van je familie. Zeker wanneer je helemaal niets vraagt, zal het zelfs bijna verdacht overkomen. Ze zullen denken over je heen te kunnen lopen. Ze vertelde dat haar eigen zus van 32 een heel zachtaardig type is. Acht jaar geleden trouwde ze. Zij had weinig eisen gesteld en zij was pas sinds kort in staat wat meer op te treden tegen haar schoonmoeder. Haar schoonmoeder dacht dat Gülnaziks grote zus alles maar goed vond (Gülnazik, interview: 15 april 2009).

Er zijn ook informantes geweest die aangaven juist geen goud aan te willen nemen. Zonder het woord modern in de mond te nemen, ging het hier om diegene die zich in het algemeen meer afgezet hadden tegen de Turkse gemeenschap. Zo gaf Didem, een advocate van 28, aan dat ze teveel het gevoel had dat er een prijs voor haar zou worden betaald. Didem woont in een appartement in Amsterdam. Ze komt uit Amersfoort, waar haar vader imam is. Hierdoor staat hun gezin extra in de belangstelling van de Turkse gemeenschap. Zodra ze 18 was, is Didem naar Amsterdam vertrokken om rechten te gaan studeren en haar eigen leven te kunnen leiden.

Didems schoonzusje had haar broer wel een lijst gegeven van precies de armbanden, kettingen en ringen die ze wilde. Haar moeder heeft ze toen uitgezocht. Dit soort sieraden worden niet bij een Nederlandse juwelier gekocht, maar bij een Turkse winkel of in Istanbul (Didem, interview: 23 november 2008). Didem zelf vond het totaal overbodig. Ze vond het overblijfselen uit een prehistorisch tijdperk waarin families gecompenseerd moesten worden voor het verlies van een vrouw. In haar ogen zijn het lege hulzen: ‘de traditie bestaat nog, maar het heeft geen inhoud meer’ (Didem, interview: 13 maart 2009).

Toch is het uitwisselen van goederen of geld een gebruikelijk onderdeel van een Turkse huwelijksvoltrekking. Er is geen sprake van een bruidsprijs, want de gift aan het meisje is voor het meisje alleen en niet voor haar familie. Het is geen compensatie. Daarnaast zijn er wel talloze kleine uitwisselingen van goud, geld of cadeautjes tussen de families. De bruid houdt de gouden sieraden zelf en gebruikt ze als een soort verzekering. Mocht ze ooit haar man verliezen of mocht ze een huis willen kopen, dan kan zij de sieraden verkopen. Zij mag kiezen wat voor sieraden ze wil, maar er is een minimale standaard. Minimaal vraagt ze tien gouden armbanden, één bij elkaar passende set (oorbellen, ketting, ring en armbanden) en één lange ketting.

Zoals gezegd is dit geen Nederlands goud. Het goud komt uit Turkse winkels of Turkije zelf en elk jaar is er een ander soort goud in de mode. Dit jaar doet witgoud het erg goed volgens mijn vrouwelijke informanten. De mannen zijn hier meestal slechter van op de hoogte. De bruid krijgt de

sieraden van de familie van de jongen en zij gaan hiervoor meestal nog steeds naar Turkije. In de verlovingstijd vliegen veel Turkse families naar Istanbul om inkopen te doen voor de bruiloft en daar hoort een bezoek aan de juwelier bij.

Het goud dat de bruid krijgt tijdens het trouwfeest is niet de enige uitwisseling die er plaatsvindt rondom een bruiloft. Er zijn talloze kleine rituelen waarbij de bruid een klein beetje goud of geld ontvangt. Al deze rituelen werken hetzelfde. De bruid weigert een handeling te verrichten of de bruidegom wordt de toegang tot de bruid ontzegd, totdat de bruid iets ontvangt van de familie van de bruidegom. Het is een soort kleine omkoping, waardoor de bruid elke keer iets moois ontvangt in ruil voor haar medewerking aan de rituelen. Volgens Cüneyt, die zelf nog niet getrouwd is, zijn al deze rituelen bedoeld om aan de gemeenschap te laten zien wat voor soort man de bruidegom is. Je kunt bijvoorbeeld zien hoe welvarend hij is. ‘En als hij bij één van de rituelen zou weigeren te betalen, dan zou hij bestempeld worden als een botterik en zou de gemeenschap daar nog jaren over roddelen’ (Cüneyt, interview: 31 maart 2009). Voorbeelden van deze kleine rituelen komen gedurende alle ceremonies terug, zoals we in het vervolg nog zullen zien. Ook hier zijn de rituelen afhankelijk van het gebied waar de familie vandaan komt.

De verloving

Het aanzoek was het eerste onderdeel van het transitieritueel. Met de belofte die gedaan is door de familie van het meisje is de eerste stap gemaakt voor een verbintenis tussen de twee families. Het aanzoek markeerde de overgang naar de verlovingstijd. De verloving is de volgende periode. Het is een tijd waarin de twee families elkaar leren kennen en de eerste besprekingen over de bruiloft beginnen. Deze periode is de transitieperiode. Binnen deze periode markeerde de henna-avond, een soort Turks vrijgezellenfeest, de separatie van het meisje van haar ouderlijk huis.

De fase die nu aanbreekt, is een liminale fase: de verloving. *Limen* is latijn voor ‘drempel’ of ‘grens’. Het geeft dus aan dat de bruid en bruidegom in spe zich tussen twee fases in bevinden. Ze bevinden zich precies op de overgang naar het gehuwde leven. De verloving markeert deze transitie van adolescentie naar het huwelijk en moet zorgen voor een soepel verloop voor alle betrokken partijen. Hoewel de jongen het meisje al ten huwelijk heeft gevraagd, wordt er juist nu extra op ze gelet. Nu de relatie in de openbaarheid is gekomen, wordt er nog voorzichtiger met de eer van het meisje omgesprongen.

De verloving wordt soms gevierd met een apart feest, de *nişan* (Dessing, 2001: p. 84-85; Yerden, 1995: p. 82). Het koppel kleedt zich voor deze gelegenheid mooi aan. De man gaat in pak en de vrouw krijgt een avondjurk aan, meestal één in een mooie, donkere kleur met veel glans en

glitter. Het is gebruikelijk dat haar toekomstige man deze jurk voor haar koopt. De gasten verzamelen zich voordat het stel arriveert. Het meisje wordt opgehaald in een mooie auto en bij binnenkomst wordt er luid geapplaudisseerd. Meestal delen de bezoekers een maaltijd en worden er cadeaus gegeven. Dit gebeurt in een vaste volgorde: eerst de ouders van de jongen, dan de ouders van het meisje, vervolgens de naaste familie, en dan de vrienden en kennissen.

Een verlovingsfeest kan ook thuis gevierd worden in het huis van de het meisje, maar hier in Nederland wordt er meestal gekozen voor een zaaltje of een restaurant, omdat daar wat meer ruimte is. Hoe groot het feest is, hangt af van de situatie. Als het echte huwelijksfeest in een andere stad, of in Turkije gevierd wordt, kan het verlovingsfeest extra groot worden gevierd, om iedereen de gelegenheid te geven in de feestvreugde te delen.

Op dit feest worden de verlovingsringen uitgewisseld. Het is gebruikelijk dat de ouders van de jongen een trouwring kopen voor het meisje, terwijl de ouders van het meisje een trouwring kopen voor de jongen. De ringen zijn vastgemaakt aan een rood lint. Op het moment dat de ceremonie begint, blijkt opeens de schaar waarmee het lint doorgeknipt moet worden bot te zijn. Pas als de bruid een klein geschenk heeft gehad, een gouden armband bijvoorbeeld, wordt het rode lint doorgeknipt en worden de ringen omgedaan. Als de cadeaus zijn gegeven en het stel hun ringen dragen is het tijd om te dansen.

Bij sommige families wordt al op het verlovingsfeest, of tijdens de verloving de *imam nikâh* gevierd, de religieuze huwelijksceremonie. (*Nikâh* is het woord voor de huwelijkszegening en *imam* betekent dat het voor een imam gebeurt.) Voor moslims is dit het enige ritueel dat zorgt voor de legitieme basis van een huwelijk. Na deze ceremonie mogen de bruid en bruidegom voor de Koran samen alleen zijn en mogen zij seks hebben. Ze zijn dan officieel getrouwd.

De keuze voor het tijdstip waarop de *imam nikâh* wordt gehouden is verschillend voor elke familie. Het is afhankelijk van de cultuur van het gebied waar ze vandaan komen en van hun eigen religiebeleving. Er zijn globaal twee denkwijzen waarop de keuze gebaseerd is. Aan de ene kant zorgt dit ritueel ervoor dat een stel legitiem bij elkaar mag zijn. Dit is heel handig in verband met het plannen van het huwelijk. Het voorkomt dat er door de gemeenschap gepraat wordt over het stel na het bekendmaken van de verloving. Het voorkomt bovendien dat een man nog van gedachten kan veranderen voor het grote feest. Als moslim ben je nu officieel getrouwd en de bruiloft dient dan slechts om dit feit aan de gemeenschap te laten zien. De *imam nikâh* is de religieuze handeling en het feest is op de Turkse cultuur gebaseerd.

Aan de andere kant vinden sommigen families het juist een onprettig idee dat een stel officieel seks zou mogen hebben, omdat ze bang zijn dat het stel te intiem is met elkaar vóór de

bruiloft. Dit lijkt een paradox, maar ook al is het voor de islam na een *imam nikâh* toegestaan, voor de Turkse cultuur is het niet denkbaar dat een stel een seksuele relatie heeft vóór de huwelijksnacht. Ook laat het, zoals gezegd, weinig ruimte over voor het stel om zich eventueel te bedenken. En voor sommige stellen is de verloving nu juist een periode waarin ze wat meer in het openbaar mogen treden en elkaar beter kunnen leren kennen. Zonder een *imam nikâh* is het, ook na de verloving, nog mogelijk om een huwelijk af te blazen.

Voor de wet ligt de zaak anders. Het Turks Burgerlijk Wetboek maakt onderscheid tussen een burgerlijk huwelijk (de *resmi nikâh*) en een religieus huwelijk (de *imam nikâh*). Het religieuze huwelijk mag officieel pas worden gesloten wanneer de burgerlijke huwelijkssluiting heeft plaatsgevonden. Met het trouwboekje van de burgerlijke stand, kan het bruidspaar een *imam nikâh* laten voltrekken. Hoewel de Turkse wet bepaalt dat de *resmi nikâh* moet hebben plaatsgevonden voorafgaande aan de *imam nikâh*, houdt men zich in Turkije meestal niet strikt aan deze bepaling. Wie in Nederland woont met de Turkse nationaliteit is nog gebonden aan deze regels, maar Turkse Nederlanders niet. De betekenis die aan deze beide ceremoniën gehecht wordt, bepaalt in hoge mate de volgorde waarin zij gesloten worden en het aantal mensen dat elk van de deze rituelen bijwoont. Beide opties kennen dus hun eigen beweegredenen. Zodoende vieren sommigen dit religieuze huwelijk al direct bij de verloving en kiezen anderen ervoor het pas op de dag van de bruiloft zelf te vieren. Inhoudelijk gezien is deze verbintenis, in verhouding met haar significantie, geen omvangrijk ritueel. Het enige wat ervoor nodig is, zijn de bruid en bruidegom, een imam en twee getuigen. Het geheel duurt ongeveer twintig minuten. Hier houden we een chronologische volgorde aan waarbij de *imam nikâh* plaatsvindt op de trouwdag zelf.

We gaan weer even een stapje terug in de tijd. De verloving is de tijd dat de jongen en zijn familie de bruiloft gaan plannen. Zijn familie betaalt alles: de uitnodigingen, de jurk, de ringen, de zaal, de catering, de muzikanten. Het meisje en haar familie zijn echter degenen die over de planning mogen beslissen. De jongen wil het meisje hebben, dus hij moet alles voor haar over hebben. Het is zijn doel om de bruid zover te krijgen met hem te trouwen, dus zal hij zijn best doen aan al haar wensen te voldoen. Zij kan echter niet té veel eisen stellen, want de jongen kan de verloving nog altijd verbreken. Wanneer dit gebeurt is de schande voor het meisje. Zij kan dus geen absurde eisen gaan stellen en de jongen heeft dus uiteindelijk het laatste woord. Het is een kwestie van wie de langste adem heeft. In dit hele gebeuren is het meestal de vader die praat, maar de moeder die stuurt. Cüneyt: ‘Achter elke succesvolle man staat een vrouw’ (Cüneyt, interview: 31 maart 2009).

Tijdens de verloving moet er dus veel geregeld worden. Een bruiloft doe je maar één keer in je leven en ouders vinden het belangrijk dat het op de Turkse manier gebeurt. Niet alleen het feest zelf moet georganiseerd worden, maar men gaat in deze tijd ook vaak nog naar Turkije voor een jurk en gouden juwelen en er wordt bovendien een nieuw huis gereed gemaakt, waar het kersverse stel straks meteen in kan trekken. Ook dit is een sociale gebeurtenis, waar de hele familie in betrokken wordt. Ondertussen leren deze beide families elkaar kennen door wederzijdse bezoekjes waarbij ook cadeautjes en lekker uitgewisseld worden. Er ontstaat een verwantschapsband. De jongen gaat ook regelmatig op bezoek bij de familie van het meisje, maar het is niet de bedoeling dat hij alleen met haar is (Yerden, 1995: p. 82).

Er moeten talloze uitnodigingen worden gedrukt. Op een Turks bruiloftsfeest worden gemiddeld minimaal vijfhonderd man uitgenodigd. Dit kan oplopen tot feesten waar vijftienhonderd man aanwezig zijn. Van te voren wordt bedacht wie er allemaal uitgenodigd moeten worden en op basis daarvan wordt een zaal geboekt en worden er uitnodigingen gedrukt. Deze uitnodigingen worden niet alleen door het stel verzonden, maar vooral ook door hun ouders.

In een interview met Aysen, haar jongere zus Gülsen en hun vriendin Latife, vertelde Aysen over het uitnodigen van de gasten. Ik was die avond te gast in het huis van hun ouders in Amersfoort. De familie woont op de derde verdieping van een flat. In de hal hangen foto's van de trouwdag van Aysen. De huiskamer is Turks, maar toch licht en strak ingericht. Er staan twee grote, leren banken, een vitrinekast en in de hoek een grote tv die deze avond afwisselend het RTL nieuws, GTST en Turkse soaps laat zien. Op de salontafel staan schaaltjes met chips, borrelnootjes en stroopwafels klaar.

Aysen is nu 24 en is bijna twee jaar geleden getrouwd. Haar vader gaat al zijn hele leven letterlijk naar elke bruiloft, soms maar een half uurtje, om in ieder geval even zijn gezicht te laten zien en een cadeautje te geven. Al deze mensen kwamen daarom ook naar de bruiloft van zijn oudste dochter om op hun beurt hun gezicht te laten zien en een cadeautje te geven. Op die manier waren er op de bruiloft van Aysen wel vijftienhonderd mensen. Haar vader had letterlijk een tas vol uitnodigingen bij zich die hij uitdeelde. Zo werd bijvoorbeeld niet alleen een oudtante uitgenodigd, maar ook haar hele gezin en de buurvrouw. Elke kennis is in principe welkom. Aysen zelf zou het later anders doen. Ze deed het 'niet voor het goud, niet voor het geld, maar voor de gezelligheid' (Gülsen, Aysen & Latife, interview: 7 april 2009). Ondanks de grote aantallen mensen die er aanwezig zijn, is wonderbaarlijk genoeg ook altijd duidelijk wie schitterde door afwezigheid.

Ik informeerde bij Didem, die zelf nog niet getrouwd is, naar de uitnodigingen. Ik vroeg mij af in welke taal deze gedrukt werden. Didem: 'Dat is een leuke vraag! Mijn ervaring is dat Turkse

uitnodigingen [nog] steeds in het Turks zijn. Ik heb nog nooit een kaart in het Nederlands gezien. Turken zullen ook niet snel op een kaart zetten dat kinderen niet welkom zijn. Ook zullen ze geen envelop op de kaart zetten om mensen die iets anders willen geven [dan geld] niet in verlegenheid te brengen' (Didem, gesprek 23 november 2008). Ook is het bij Turken niet de bedoeling dat je aangeeft dat kinderen niet welkom zijn. Dit zou je niet in dank afgenomen worden.

Ook Erkan, een ICT-ondernemer en politicus van 30 jaar, zei dat de meeste uitnodigingen in het Turks zijn. Er komen ook dubbele uitnodigingen voor, met zowel Turks als Nederlands. Dit is meestal alleen het geval als één van de partners niet Turks is. 'Turks komt echter het meest voor; er worden namelijk niet veel Nederlanders uitgenodigd voor een bruiloft. Soms alleen wat collega's of vrienden. Er zijn nog helaas niet veel gemengde vriendengroepen' (Erkan, gesprek: 10 december 2008).

Er moeten heel wat boodschappen gedaan worden. Het uitzoeken van de trouwjurk, gouden sieraden en geschenken voor de schoonfamilie is een klus voor de hele familie. De trouwjurk die gedragen wordt, is altijd wit of crème. Sommige vrouwen kiezen ervoor er een hoofddoek bij te dragen, maar even zoveel kiezen ervoor hun haar mooi op te laten steken bij de kapper. In eerste instantie verbaasde het mij te zien dat vrouwen, die normaal altijd hun haar bedekken in gezelschap van mannen die geen familie zijn, op een dag waarop soms wel honderden mannen naar je kijken, hun haar onbedekt laten. Dit hoeft echter geen punt te zijn. Het is natuurlijk afhankelijk van de gewoontes van je familie, maar als jij geen hoofddoek wil dragen op je bruiloft, in tegenstelling tot de andere 364 dagen van het jaar, dan kan dat.

Ik sprak hierover met Serkan en Gul. Serkan was 22 toen hij met Gul trouwde die toen 21 was. Ze trouwden in gezelschap van vijftienhonderd man in de IJsselhallen in Zwolle. Nog eens vijfhonderd genodigden waren niet gekomen. We hadden voor dit gesprek afgesproken bij hen thuis in Amersfoort. Serkan en Gul wonen samen in een rijtjeshuis in een rustige wijk. Het huis was modern ingericht. De muren waren wit, de leren banken zwart en een plasmascherm domineerde de zithoek. In de hoek stond een lamp die ik herkende als een IKEA-exemplaar. In de andere hoek lagen kranten en daarbovenop stond een kooi voor een klein konijn.

Omdat ze wist dat er alleen een vrouw kwam, had Gul geen hoofddoek om. Het viel mij in eerste instantie dus niet op dat ze, op de videobeelden die ze lieten zien van hun bruiloft, geen hoofddoek droeg. Ze droeg een witte jurk en een tiara in haar haar, dat hoog opgestoken was. Ze legde me uit dat veel vrouwen hun haar toch als een soort sieraad zien en dat ze op deze bijzondere dag er op hun mooist uit willen zien (Serkan & Gul, interview: 27 april 2009). Zolang de families er enigszins vrede mee hebben, laten veel vrouwen de hoofddoek dus achterwege.

Gülnazik had mij uitgenodigd op een bruiloft en ik raakte hier in gesprek met haar vriendinnen, Elif en Kübra. Op deze bruiloft had de bruid geen hoofddoek om. Ik vroeg de meiden wat voor bruiloft zij later wilden hebben en zij 'wilden er ook wel zo één!' De bruid vonden ze erg mooi en de jurk ook. Elif stelde toen dat zij later wel een hoofddoek zou dragen en Kübra reageerde meteen met: 'Ik niet!'. De meiden moesten om elkaar lachen: 'Dat is het verschil tussen ons'. Toch droegen ze op dat moment allebei een hoofddoek. Ik begreep van Kübra dat zij zelf gekozen had voor haar hoofddoek, iets wat ze sterk benadrukte, maar dat ze zichzelf er mooier uit vond zien zonder hoofddoek. Elif wilde haar hoofddoek wel dragen in verband met de voorschriften van de islam. Deze afweging wordt dus ook beïnvloed door iemands religieuze overtuigingen.

De trouwjurk wordt vaak gekocht in Turkije, in Istanbul of de stad waar de familie vandaan komt. Hiervoor vliegt men rustig op en neer naar Turkije. Ook de jongen moet boodschappen doen in Turkije. Hij doet dit niet alleen, zijn familie helpt hem natuurlijk met het uitzoeken van cadeaus en gouden sieraden. Deze gouden sieraden zijn in principe ook te krijgen in Nederland. In de Utrechtse Kanaalstraat alleen al zitten drie Turkse juweliers, maar Istanbul biedt meer keuze en kwaliteit en het gaat hier tenslotte om grote bedragen. Bovendien is ook goud aan een mode onderhevig. Dit jaar is bijvoorbeeld witgoud erg in. De kosten van deze reizen komt nog eens bij de kosten van de bruiloft.

Sommige stellen kiezen er voor de bruiloft zelf in Turkije te vieren. Mocht dit zo zijn dan worden het verlovingsfeest en later de henna-avond vaak wat grootser aangepakt. Zo krijgt iedereen in Nederland de gelegenheid om in de feestvreugde te delen. Als de bruid en bruidegom uit verschillende Nederlandse steden komen, worden de verschillende feesten over de steden verdeeld. Een bruiloft in een andere stad kan voor veel Turkse families namelijk een stap te ver zijn, vooral als ze geen auto hebben of geen oppas voor de kinderen. Een henna-avond in de stad van de bruid is dan een oplossing voor al haar familie en vrienden, want de bruiloft is altijd in de stad van de jongen. Het gaat er bij een Turkse bruiloft om dat de gehele gemeenschap ziet dat deze twee mensen bij elkaar horen. Op die manier is voor iedereen duidelijk dat ze vanaf dat moment legitiem met elkaar in het openbaar kunnen omgaan zonder dat iemands eer wordt aangetast.

Gülsen, de jongere zus van Aysen was ten tijde van ons gesprek bij haar familie thuis al weer een jaar verloofd (Gülsen, Aysen & Latife, interview: 7 april 2009). Hiervoor kende het stel elkaar vijf maanden. Ze had hem leren kennen via haar tante, de zus van haar vader. Deze tante had tegen hem gezegd dat ze een heel leuk nichtje had en vervolgens had hij haar mailadres achterhaald. Op MSN waren ze aan de praat geraakt. (Via andere informanten begreep ik later dat deze jongen haar neef was en dus vermoedelijk de zoon van deze tante.) Ongeveer drie maanden na het aanzoek was

het verlovingsfeest in een Italiaans restaurant. Gülsen had een prachtige, blauwe jurk aan en haar haar mooi opgestoken. Nu de bruiloft dichterbij komt, wordt Gülsen al aardig zenuwachtig: ‘Het afgelopen jaar is snel gegaan en ik had nooit gedacht zo jong en zo snel te gaan trouwen’.

De bruiloft wordt in de zomer van 2009 in Turkije gevierd. In eerste instantie vond ze het niet leuk om in Turkije te trouwen. Haar vriendinnen kunnen er niet bij zijn (alleen haar vriendin Latife neemt ze mee) en er zullen ook minder jongeren zijn. Dit betekent dat er ook minder mensen de dansvloer opgaan. En: ‘Hoe meer mensen dansen, hoe leuker het feest’. Het voordeel is dat ze het in Turkije in de openlucht kunnen vieren. Gülsen heeft geprotesteerd tegen een bruiloft in Turkije, maar haar verloofde heeft weinig familie in Nederland wonen en wilde daarom in Turkije trouwen, in de stad waar hij vandaan komt. Als compromis vieren ze het nu wel in Turkije, maar vanuit de stad waar Gülsens familie vandaan komt, Denizli. Dit is eigenlijk ongebruikelijk, omdat de bruiloft altijd vanuit het huis van de jongen gevierd wordt.

Voor veel stellen is de verlovingstijd ook de tijd dat er een nieuw huis ingericht moet worden. Na de bruiloft zullen ze voor het eerst gaan samenwonen. Sommige meiden werken al vanaf hun veertiende aan hun uitzet, die bestaat uit gehaakte kleedjes, geborduurde handdoeken en nog veel meer handwerk. Dit is echter niet heel gebruikelijk meer voor de jongere generaties. In dat opzicht is er dus buiten de huwelijksceremonies om wel verandering gekomen in de tradities. Gülsen vertelde dat het gebruikelijk was om al het handwerk van de uitzet van het meisje in een grote, daar speciaal voor bestemde kist te doen en mee te nemen naar het nieuwe huis. Wanneer de kist opgehaald wordt bij het ouderlijk huis van het meisje om meegenomen te worden naar het nieuwe huis, gaat één van de zussen van de bruid bovenop de kist zitten. Zij weigert er vanaf te komen en zegt dat er zonder uitzet geen bruiloft zal zijn. Pas als er wat geld of goud aan de bruid is gegeven, komt ze van de kist af. De meiden gaan creatief met hun rituelen om. Ook al had Aysen helemaal geen uitzet van allerlei soorten handwerk om in een kist te doen, in haar nieuwe huis wist Gülsen de mixer te veroveren en die heeft ze pas teruggegeven aan de bruidegom toen ze wat geld gekregen had.

Het is nooit zo dat de jongen bij de familie van het meisje intrekt, maar het kan wel zo zijn dat het meisje bij de familie van haar nieuwe man gaat wonen na de bruiloft. Bij de familie intrekken staat echter bekend als iets dat veel stress oplevert. Je aanpassen aan je nieuwe schoonfamilie vraagt veel van een bruid, zeker als het om de relatie met de schoonmoeders gaat. Schoondochters moeten vaak veel werk verzetten wanneer ze nieuw zijn in de familie. Ze moeten bewijzen dat ze niet lui zijn. De schoonmoeders werden in hun tijd ook niet zomaar welkom geheten door hun schoonfamilies en halen hun schoondochters nu door dezelfde mangel (Cüneyt,

interview: 19 mei 2009). Ze zeggen dat je er hard van wordt, dat je er een 'echte vrouw' van wordt. Om die reden eist de familie van het meisje daarom vaak dat de bruid haar eigen huis krijgt na de bruiloft, om de overgang makkelijker te maken. Zeker bij de jongere generatie is dit het meest gebruikelijk.

Voor de aanvang van de bruiloft worden er ook nog *sagdicler* gekozen om de bruid en de bruidegom bij te staan. Een *sagdiç* is iemand die wij ceremoniemeester zouden noemen. Deze persoon is de hele dag verantwoordelijk voor het welzijn van de bruid of bruidegom. Een *sagdiç* is de rechterhand van de bruid of bruidegom rondom en op de dag van de bruiloft. De *sagdiç* van de bruid zorgt dat het haar de hele dag aan niets ontbreekt. Zij zorgt voor haar eten en drinken en het bijwerken van haar make-up en jurk en het bewaken van haar boeket. Traditioneel is zij ook degene die de bruid inlicht over de huwelijksnacht. Ze moet ook zorgen dat de bruid af en toe wat rust krijgt. De *sagdiç* van de man heeft daarnaast ook de taak om de man bij te staan bij alle kleine rituelen die hij tegenkomt op de grote dag. Wanneer er voor een ritueel geld gegeven moet worden aan de bruid of haar familie, dan hoort de *sagdiç* dit bij zich te hebben. En wanneer de bruidegom de bruid komt ophalen en haar familie zijn schoenen probeert te stelen, moet de *sagdiç* ze bewaken met zijn leven.

Als *sagdicler* worden meestal een bevriend, getrouwd stel gekozen. Vrienden, omdat die beter kunnen bemiddelen bij conflicten dan een familielid dat zou kunnen. Getrouwd, omdat een *sagdiç* ervaring moet hebben met bruiloften en traditioneel ook met de huwelijksnacht. Conflicten tussen de beide families zijn niet ongewoon op een bruiloft, dus een *sagdiç* moet een goede bemiddelaar zijn. Kortom; het is een eer om als *sagdiç* gekozen te worden, maar je moet het wel aankunnen.

Op bezoek bij Serkan en Gul vertelde zij dat ze in de afgelopen twee jaar wel tien keer *sagdicler* waren geweest. Gul vertelde over zichzelf: 'Ik ben een Pietje Precies en ik kan goed mijn mondje roeren'. Vandaar dat ze vaak door haar eigen vrienden werd verkozen om hen bij te staan. Het stel grapte zelfs al dat ze het professioneel zouden moeten gaan doen: 'We kunnen er wel ons werk van maken!' (Serkan & Gul, interview: 27 april 2009).

De henna-avond

Wanneer de verloving zijn einde nadert, zijn er een trouwjurk, ringen en cadeaus uitgezocht en is er een nieuw huis ingericht. Ondertussen hebben de twee families elkaar goed leren kennen. Als er niets tussen is gekomen wordt vlak voor de dag van de officiële huwelijksvoltrekking het hennafeest gevierd. Het hennafeest lijkt op wat wij een vrijgezellenavond noemen, alleen is het

alleen bedoeld voor vrouwen. Het markeert de allerlaatste avond dat de bruid bij haar familie hoort en thuis slaapt. Daarom wordt traditioneel het bruiloftsfeest altijd op zaterdag gevierd en het hennafeest op de vrijdagavond daarvoor. Tegenwoordig vinden stellen dit echter vaak veel te druk en kiezen ze ervoor het gewoon een week van te voren te doen.

De hennadag markeert het einde van de liminale fase. Op deze avond draait het erom dat de bruid afscheid neemt van haar familie; het is een separatieritueel en dit gaat gepaard met de nodige tranen (Gennep, 1960: p. 1-14). Gülnazik noemde deze avond de 'huil-maar-uit-avond' (Gülnazik, interview: 20 maart 2009) De rituelen op de henna-avond zijn bedoeld om de bruid aan het huilen te maken. Het huilen is bedoeld om te laten zien dat ze niet blij is dat ze het huis uitgaat.

Net zoals bij een verlovingsfeest kan het klein of groot gevierd worden. Dit is afhankelijk van de financiën, de locatie van de bruiloft zelf en het karakter van het feest. Vroeger werd de henna-avond vaak thuis gevierd, maar tegenwoordig wordt er meestal een zaaltje gehuurd om ook te kunnen dansen. De organisatie van het hennafeest is de verantwoordelijkheid van het meisje en haar familie (Gülnazik, interview: 20 maart 2009). Op het feest mogen ook alleen maar vrouwen komen, behalve de bruidegom en zijn *sagdiç*. Bij dit ritueel is dus alleen de eerste groep van Van Genneps vijf groepen aanwezig: de vrouwelijke sekse.

Alle gasten verzamelen zich van te voren in de zaal en voor hen staat eten en drinken klaar. Wanneer de bruid en de bruidegom binnenkomen wordt er luid voor hen geklapt. De bruid heeft voor deze gelegenheid een mooie avondjurk aan en de jongens gaan in pak. De eerste dans is voor de verloofden. Daarna waagt de rest van de vrouwen zich op de dansvloer. Als het feest in volle gang is, trekt de bruid zich terug. Ze gaat naar een aparte ruimte, waar ze zich omkleedt. Ze krijgt een rode sluier over haar haar gedrapeerd. Bij haar verzamelen zich de ongetrouwde meisjes. De henna zit in een zilveren schaal die op een zilveren dienblad staat. In de henna worden kaarsjes gestoken.

Henna wordt vaker gebruikt bij rituelen, maar weinig mensen weten precies waarom. Mijn informanten hebben meestal geen antwoord op deze vraag. Henna laat altijd een rode kleur achter en sommigen noemden rood als de kleur van maagdelijkheid of puurheid. Cüneyt vergeleek het met de rijst die wij op bruiloften over het getrouwde stel gooien, wanneer ze de kerk verlaten. Het zou een symbool van vruchtbaarheid zijn (Cüneyt, interview: 31 maart 2009). Gülnazik begon hoopvol en vertelde me dat er drie momenten zijn in de Turkse traditie waarop je henna gebruikt. Zij kende er helaas maar twee. Op het moment dat je in dienst gaat krijg je henna op je hoofd en als je gaat trouwen krijg je het op de palm van je hand. Ze zei: 'Het hoort bij een nieuw begin' (Gülnazik, interview: 15 april 2009). Henna staat verder bekend om haar gezonde en verzorgende

eigenschappen. Het is een cultureel bepaald gebruik, het hoort niet speciaal bij de islam. De literatuur vult aan dat het aanbrengen van de henna is bedoeld om de bruid te zuiveren en te beschermen tegen kwade invloeden (Dessing, 2001: p. 113-114). Als hij ingetrokken is, zal de henna twee kleine rondjes achterlaten in de palmen van de handen van de bruid. Wanneer de henna in een schaal wordt binnengebracht ziet het er echter vooral uit als een groene massa modder.

De bruid komt samen met haar bruidegom de zaal weer binnen door een boog van ongetrouwde meisjes die allemaal een kaarsje vast hebben. De jongen draagt een groene sluier om zijn nek. Ze gaan binnen in het midden tussen alle gasten zitten. De meisjes volgen hen in een stoet en vormen al dansend een kring van lichtjes om hen heen. De schaal met henna en brandende kaarsjes wordt om hen heen gedragen door een oudere, getrouwde vrouw die dicht bij de bruid staat, bijvoorbeeld een tante. Tijdens dit ritueel worden er droevige liedjes gezongen. De liedjes zijn bedoeld om de bruid aan het huilen te maken. Ook haar moeder laat haar tranen de vrije loop. Het huilen laat zien dat de bruid het niet leuk vindt dat ze haar ouderlijk huis moet verlaten. Het doet haar beseffen dat dit haar laatste avond is.

De meisjes hurken in een kring om het stel heen en de henna wordt op de beide handpalmen van de bruid gesmeerd. Maar voordat dit gebeurt, klemt ze haar handen stevig tot vuisten en dan is het de bedoeling dat haar schoonmoeder haar eerst een paar gouden armbanden omdoet of wat geld geeft. De jongen krijg een rood lint met daaraan een gouden munt opgespeld op zijn jasje. De jongen doopt alleen zijn pink in de henna. Hierna krijgen ze rode zakjes om hun handen, zodat de henna kan intrekken. Ondertussen blijft iedereen zingen en komen alle emoties rondom het naderende afscheid naar boven. De vrouwen kijken regelmatig onder de rode sluier om te zien of de tranen al vloeien bij de bruid en proberen haar moeder een beetje te troosten.

Vervolgens mag de sluier opgetild worden. De bruidegom kust de handen van de oudere vrouwen in zijn schoonfamilie. Het stel trekt zich vervolgens weer even terug om bij te komen en daarna wordt er weer volop gedanst. Bij een plaatselijke traditie is het gewoonte om tijdens de henna-avond de namen van ongetrouwde meisjes onder de schoenen van de bruid te schrijven. De naam van diegene die het minste wegslijt gaat als eerste trouwen (Aleyna, interview: 24 maart 2009). Als de henna-avond op de avond voor de bruiloft is, volgt nu voor de bruid haar allerlaatste nacht in haar ouderlijk huis. Iedereen die op de henna-avond komt, krijgt als cadeau een zakje droge henna mee naar huis (Gülnazik, interview: 20 maart 2009).

De verloving, in zijn geheel, is bedoeld om iedereen voor te bereiden op de scheiding tussen de bruid en haar familie. Zij zal vanaf dit moment bij een andere familie horen. Er ontstaat een verwantschapsband tussen twee families. In Nederland worden de tradities van het aanzoek en de

henna-avond nog steeds gevolgd zoals dat in Turkije ook gebeurt. Een aantal tradities zijn gebonden aan de plek van herkomst. De Turkse gemeenschap hecht erg aan het gebied of de stad waar iemand vandaan komt. Als twee mensen aan elkaar voorgesteld worden is de tweede vraag meestal: 'waar kom je vandaan?'. En ook bij keuze voor een partner speelt herkomst een rol. Veel ouders geven de voorkeur aan een schoonzoon die uit het gebied komt waar zijzelf ook vandaan komen. Zowel Elif als Didem vertelden mij dat hun moeders altijd zeiden dat ze uit alle mannen mochten kiezen, als ze maar geen man uit Yozgat mee naar huis namen. Volgens de één waren alle mannen uit Yozgat grof in de mond en volgens de ander gingen alle mannen uit Yozgat vreemd (Elif, interview: 8 mei 2009; Sultan, interview: 25 mei 2009). Deze mannen hebben dus te kampen met een slechte reputatie.

Elif komt uit de provincie Trabzon in het Zwarte Zeegebied. Ik ontmoette Elif voor het eerst op een bruiloft. Onze tweede afspraak was op de Uithof in Utrecht, waar zij hbo rechten studeert. Ze droeg een spijkerbroek met daarboven een paarse tuniek en een kleurige hoofddoek strak om haar wangen. Ze vertelde mij dat in het Zwarte Zeegebied erg gehecht wordt aan de eigen normen en waarden. Elif wist niet precies waarom. Wanneer een jongen kiest voor een meisje uit een ander gebied, werd dit niet als problematisch ervaren, omdat het meisje na de huwelijksvoltrekking bij hem komt wonen en zich aan moet passen. Maar als een meisje een jongen uit een ander gebied wil trouwen, is de situatie een stuk moeilijker. In dit geval verhuist zij naar zijn familie en moet zij zich aanpassen aan de cultuur daar. Volgens Elif wonen de meeste mensen uit het Zwarte Zeegebied in Tilburg. In Utrecht wonen er maar een paar honderd. Het was niet eenvoudig voor haar in Utrecht een jongen te vinden waar ze mee thuis kon komen.

In Nederland zie je dat veel Turken uit een bepaald gebied in dezelfde stad wonen. Een partner kiezen uit een andere stad betekent dus vaak ook kiezen voor iemand uit een ander gebied. Dezelfde aandacht voor afkomst zie je terug in kleine rituelen die van stad tot stad verschillen. Deze rituelen kent men niet altijd van elkaar. Ook het Turkse volksdansen heeft zijn eigen dans voor elk gebied. Hier in Nederland zie je dat dit jaar de muziek uit het Zwarte Zeegebied heel hip is. De dans die erbij hoort ziet eruit als een soort Turks jumpen, en wordt *kolbasti* genoemd. Deze dans komt uit Trabzon, een Turkse provincie (Elif, interview: 8 mei 2009).

De literatuur laat weinig los over de verschillende gebieden, maar in de praktijk blijkt het wel degelijk een grote rol te spelen. In één van de eerste gesprekken die ik had met een informante, Aleyna, vertelde ze me meteen dat een bruiloft in elke stad anders gevierd wordt (Veldwerkdagboek: 19 maart 2009). In mijn latere gesprekken viel het mij regelmatig op dat men zich goed bewust was elkaars afkomst en dat men lang niet altijd elkaars rituelen kenden. Zelfs de

taal kan een barrière zijn. Ik heb na verloop van tijd regelmatig gevraagd aan Turken hoe ze hun eigen land zouden indelen en ze vertelden allemaal globaal hetzelfde.

Turken delen hun eigen land op in vier gebieden en Istanbul, een stad op zichzelf. Het midden van Turkije geldt als de standaard, daar heb je van alles wat. Het westelijke deel, inclusief de kust rond Alanya en Antalya zijn meer stedelijk en moderner, mede door het toerisme. Rondom de Zwarte Zee staan mensen bekend als hard werkend, grappig en spraakzaam. Ze hebben bovendien een opvallend lichte huid en blauwe ogen. En ook een grote neus. In het oosten zijn mensen meer cultuurgebonden en traditioneler, maar ook behulpzaam en gastvrij. Dit is het Koerdische gedeelte van Turkije waar op sommige plaatsen de bevolking opgedeeld is in stammen die de wet uitmaken. Ze worden hier ervaren als wat geslotener. Deze mensen hebben vaak een wat donkerdere huid. In Utrecht wonen veel Turken uit het midden van Turkije, in Rotterdam wonen veel mensen uit het Zwarte Zeegebied en in Den Haag wonen veel Koerden.

Er bestaat dus een duidelijk regionaal bewustzijn in de Turkse gemeenschap. Mensen staan voortdurend stil bij hun eigen afkomst en die van de mensen met wie ze omgaan. De verdeling die ze in eigen land hebben gemaakt, wordt in Nederland in zekere mate voortgezet. Naarmate ik er op attent werd gemaakt, ben ik er ook steeds meer op gaan letten. Al snel viel het mij op hoezeer afkomst een onderwerp van gesprek is, bijvoorbeeld wanneer mensen aan elkaar voorgesteld worden. Op mijn eerste bruiloft zat ik tegenover een meisje met een hele lichte huid en opvallend lichte ogen. Zij bleek ook daadwerkelijk uit het Zwarte Zeegebied te komen en was helemaal thuis in de *kolbasti* die natuurlijk ook op deze bruiloft gespeeld werd.

Van alle Turken die ik gesproken heb, zijn of willen ook veruit de meeste trouwen met iemand uit de eigen gemeenschap. Op bruiloften zelf is de absolute meerderheid Turks en Turks is ook gedurende de hele avond de voertaal. De banden met de gemeenschap worden nog eens extra aangehaald op bruiloften, want wanneer jij naar een bruiloft gaat, komt men ook naar jouw bruiloft. Iedereen met ook maar de kleinste connectie met het paar is van harte welkom. Ik heb vaak gevraagd aan mensen op een bruiloft hoe ze het bruidspaar kenden. Het was niet ongewoon om dan te horen te krijgen dat ze de bruid kenden van de basisschool, dat de bruid een vriendin van haar nichtje was of dat de bruidegom in dezelfde klas als haar broer zat. Ook ikzelf werd zonder meer welkom geheten. De familie van het stel verwelkomde mij zoals ze dat met iedere gast deden. En ook voor mij stond er een bord met eten klaar.

Het bruiloftsfeest.

Het einde van de liminale fase is in zicht. De verlovingstijd is voor iedereen anders, variërend van een paar weken tot een heel jaar. De verlovingstijd was de grens tussen het aanzoek en de huwelijksvoltrekking. Het was een liminale fase waarin er een verwantschapsband is ontstaan tussen de twee families en de bruid door middel van het hennafeest afscheid heeft kunnen nemen van haar familie en haar ouderlijk huis. Nu breekt de grote dag aan.

Het bruiloftsfeest is een incorporatieritueel. In de Turkse cultuur betekent dit dat de vrouw vanaf dat moment bij de familie van de man hoort. Haar kinderen zullen in de toekomst ook bij hen horen. In Nederland is dit incorporatieritueel ook het begin van een heel nieuw gezin. De bruid en bruidegom worden geïncorporeerd in hun eigen familie. En tenslotte is het ook een incorporatie naar een nieuwe status. Vanaf dat moment hoort het stel niet meer bij de adolescenten, maar hij de getrouwde mensen.

Voor de islam is het huwelijk de enige wettelijke basis om samen te mogen wonen. Het doel van het huwelijk is het legitimeren van seksuele relaties tussen de partners. Zonder het instituut van het huwelijk om seksualiteit te reguleren zou er chaos ontstaan. En iets wat gebaseerd is op het huwelijk, familie, is dus de hoeksteen van de maatschappij. Het huwelijk zorgt voor nageslacht, geeft samenhang aan de maatschappij en het is een moreel raamwerk voor seksuele relaties en het behouden van eer. Voor de islam moeten beide partners maagd zijn voor ze het huwelijk ingaan, aangezien het huwelijk de enige legitieme basis voor seks is.

De dag van de bruiloft zelf is een ontzettend drukke dag. Het is tevens een dag die bol staat van de rituelen. Wat er precies allemaal gebeurt op deze dag is natuurlijk weer afhankelijk van de keuzes van de partners en hun familie. Bruiloften verschillen onderling van elkaar, maar een aantal gebruiken kunnen op geen enkel bruiloftsfeest ontbreken. In grote lijnen begint de dag met het opmaken en aankleden van de bruid, het maken van foto's en een bezoek aan het stadhuis. Thuis vindt de *imam nikâh* plaats. 's Avonds wordt de bruid opnieuw opgehaald door haar bruidegom en meegenomen naar de zaal waar het feest plaatsvindt.

De dag begint meestal vroeg. De bruid wordt wakker in de ochtend en gaat met een paar vriendinnen en familie en soms ook in gezelschap van de bruidegom naar een kapper. Ze wordt dan opgemaakt en haar haar wordt opgestoken. Gul vertelde dat de kapper extra spelden in het haar van de bruid doet, zodat de bruidegom in de huwelijksnacht de tijd moet nemen om haar haar helemaal los te maken (Serkan & Gul, interview: 27 april 2009). Hierna komt ze thuis, waar haar familie op haar wacht.

Ondertussen is ook de bruidegom zich aan het voorbereiden. Als hij niet bij de bruid is, blijft hij in zijn eigen huis, waar ook hij wordt opgedoft. Zijn *sagdiç* staat hem bij. Voor hij zijn jasje

aantrekt spelt één van de mannen uit zijn familie een *nazar* onder zijn oksel. Een *nazar* is een klein blauw oogje dat je veel ziet in de islamitische wereld. Dit oogje is bedoeld om alle kwade geesten af te weren en te zorgen dat de bruiloft en ook het huwelijksleven daarna voorspoedig verloopt. Een *nazar* is een bekend gebruik in de Turkse cultuur. Esma, een vrouw van 26 die uit Istanbul komt, was vreselijk verbaasd dat ik dit gebruik niet kende (Veldwerkdagboek: gesprek, 23 april 2009). In haar eigen woorden legde ze uit dat als jij bijvoorbeeld kijkt naar een hele mooie vrouw en nare dingen over haar denkt, ze zou kunnen struikelen. Zij had een ketting met blauwe oogjes om haar hals om zichzelf hiertegen te beschermen. Ze dacht dat iedereen erin geloofde en bood mij onmiddellijk haar ketting aan om mij te beschermen.

Nadat iedereen mooi aangekleed is, volgt er een bezoek aan het stadhuis. In de Turkse cultuur draait het op de trouwdag vooral om het huwelijksfeest. Dit is het moment waarop de hele gemeenschap kan zien dat deze twee mensen getrouwd zijn. De *imam nikâh* is heel belangrijk voor Turkse moslims, maar dit is een meer persoonlijke aangelegenheid. Aan een bezoek aan het stadhuis wordt echter weinig waarde gehecht. Wettelijk getrouwd zijn is geen motivatie voor Turken om te gaan trouwen. Vaak is het een zeer korte ceremonie. Er wordt ook zelden door Turken over dit moment gepraat en het staat niet op de video's van de bruiloft. Bij deze gelegenheid is meestal alleen directe familie aanwezig, de getuigen en de *sagdicler*.

Hierop volgt de *imam nikâh,* die in principe wordt gehouden bij de bruid thuis. Ook deze plechtigheid vindt plaats in aanwezigheid van slecht enkele mensen, waaronder twee getuigen (Dessing, 2001: p. 85-90). Dit gebeurt dus niet in de gebedsruimte van een moskee, maar bij de bruid of bruidegom thuis of in een zaaltje bij de moskee of in een ruimte bij de feestzaal. Naast het jawoord, dat bestaat uit een aanbod en aanvaarding, en het vaststellen van de bruidsgave, wordt er soms uit de Koran voorgelezen of wordt er een kort gebed opgezegd. Zowel aan de bruid als aan de bruidegom wordt drie keer gevraagd met het huwelijk in te stemmen en er wordt soms ook een huwelijksdocument opgesteld. De plechtigheid duurt niet langer dan twintig minuten. Na afloop is er ruimte om het bruidspaar en hun ouders te feliciteren. De handen van de gasten worden besprenkeld met Turkse eau de cologne en zij krijgen bij hun vertrek zoetigheid aangeboden.

's Avonds beginnen de echte feestelijkheden. De bruidegom komt de bruid ophalen bij haar ouderlijk huis met een hele stoet auto's. Zijn auto is versierd met witte linten die in een v-vorm van de voor- naar de achterkant van de auto lopen. (Het woord auto kan in dit geval ook vervangen worden door limousine, die erg populair is dit jaar. Vorig jaar had er beter Rolls Royce kunnen staan en het jaar daarvoor zou het stretch Hummer zijn geweest.) Aan de achteruitkijkspiegel wordt een witte handdoek geknoopt als teken van de maagdelijkheid van de bruid. Op de achterruit staat een

hartje met de namen van het bruidspaar. Het is de taak van de *sagdiç* van de jongen om de auto te versieren (Cüneyt, interview: 31 maart 2009).

De bruidegom haalt de bruid niet ongemerkt op. Als de stoet auto's niet opvalt, dan zijn er altijd nog de traditionele trommel en fluit die zorgen voor muziek op straat, zodat iedereen kan horen dat hier een bruid opgehaald wordt. Het is dan ook de bedoeling dat men de rituelen die nu volgen kan zien. Zij zijn tenslotte bedoeld om aan de gemeenschap te laten zien wat voor man de bruidegom is. Bij de deur wordt hij tegengehouden door zijn schoonfamilie. De zus van de bruid vertelt hem dat hij pas binnen mag komen als er een geldbedrag is gegeven. Dit ritueel is er één die niet overgeslagen kan worden. Bijna al mijn informanten kenden dit ritueel, want als de bruidegom geen geld wil geven, zal hij de boodschap afgeven dat hij gierig is en niets voor zijn bruid overheeft. Anderzijds, als de familie van het meisje geen geld eist bij de deur, zal dit weer de indruk wekken dat ze hun dochter niets waard vinden. Het is aan zijn *sagdiç* om het geld bij zich te hebben. Alleen Didem vertelde niet op de hoogte te zijn van deze traditie. Toen haar broer trouwde, stonden ze met lege handen voor de deur en kwamen ze er niet in. Als hij eenmaal binnen is, moet hij nog steeds opletten. Naar Turkse gewoonte zal hij zijn schoenen uitdoen bij de deur. Zijn *sagdiç* moet goed op ze passen, want de vrouwelijke leden van zijn schoonfamilie zullen op de loer liggen om ze te pakken te krijgen. Zij geven ze dan namelijk pas terug als hij weer een donatie gedaan heeft.

De bruid wacht intussen in vol ornaat op haar bruidegom. Hij brengt voor haar een bruidsboeket mee en kust de handen van de aanwezige ouderen, te beginnen bij haar ouders. Nu is het moment gekomen dat de broer of de vader van de bruid een rood lint om haar middel knoopt. Het is de bedoeling dat dit een mannelijk lid van de familie is die dicht bij de bruid staat. Het moet wel iemand zijn die al een wat oudere leeftijd heeft, want hij moet bekend zijn met de betekenis van het ritueel. Het rode lint staat voor de maagdelijkheid van de bruid. Het lint wordt drie keer om haar middel geknoopt en weer losgemaakt. Bij de derde keer blijft hij zitten. Dan is het moment aangekomen dat de bruidegom zijn bruid mee mag nemen. Mits hij zijn schoenen kan vinden.

Als het lint gewikkeld is en de bruid afscheid heeft genomen van haar familie, gaat ze naar buiten. Wanneer de bruid in de deuropening verschijnt, heeft ze een rode sluier over haar hoofd, om zich te beschermen tegen alle blikken van buiten en opnieuw als teken van haar maagdelijkheid. Buiten verzamelen haar familieleden zich, en ook de muzikanten en mensen uit de straat om haar uit te zwaaien. Ze gaan meestal nog even wat drinken, naar een studio of locatie om foto's te maken en dan komen ze rond zeven uur aan bij de zaal. Op de bruiloft zelf is ook altijd een fotograaf

aanwezig en meestal ook iemand met een filmcamera. Op één feest was er zelfs een apparaat in de zaal gezet waarmee je tegen betaling een paar foto's kon uitkiezen en meteen kon laten afdrukken.

Intussen verzamelen alle gasten zich in de zaal waar het feest zich zal ontrollen die avond. De keuze van de zaal is niet onbelangrijk. Er zijn er maar weinig die een Turkse bruiloft kunnen faciliteren en ruimtegebrek is dan ook vaak een probleem. Er is bovendien een hiërarchie onder de zalen in Nederland (Gülnazik, interview: 15 april 2009). Een aantal zalen staan bekend als erg mooi en als je dat kan betalen, geeft dat een hogere status. De Blokhoeve in Utrecht staat als één van de beste bekend, omdat er een mooie trap is waar het stel zijn entree kan maken. Sade in Zaandam vindt iedereen ook erg mooi, vanwege de goede belichting en de balustrade vanwaar je op alle feestgangers kunt neerkijken. De Veehallen in Utrecht bevat meerdere grote zalen, maar is minder mooi. Je trouwlocatie bepaalt zodoende hoe exclusief je feest is. En enkele keer wordt er gekozen voor een zaal van de moskee. Hier kunnen echter een stuk minder mensen in. De keuze voor de moskee is religieus van aard. In de moskee is het mogelijk de sekse te scheiden en hoewel de kosten een stuk lager zijn, kan dit gezien worden als een donatie aan de moskee.

Vanaf zes uur wordt iedereen welkom geheten door de familie van de bruid en bruidegom die alvast naar de zaal zijn gegaan nadat ze de bruid en bruidegom hebben uitgezwaaid. Ze staan bij de deur om iedereen te verwelkomen en een snoepje of wat Turkse eau de cologne aan bieden. Wie aankomt ziet eerst groepjes mannen die buiten staan te roken. De jonge mannen en de ouderen mannen vormen aparte groepjes rondom de ingang. Binnen zoeken de vrouwen een plaatsje aan één van de vele tafels in de zaal. Families zitten in principe bij elkaar. Daarna vormen zich tafels voor de mannen en de vrouwen die apart gekomen zijn. Op tafels staan flessen Cola en Fanta en kommetjes met nootjes en vers fruit.

Ook de kinderen gaan meestal gewoon mee. Zij gaan getooid in prachtige jurkjes en pakjes en rennen rond en oefenen op hun danskunsten. Kinderen zijn echter niet altijd gewenst op deze feesten. Het gebeurt wel eens dat er op de uitnodiging wordt gezet dat ze niet welkom zijn, maar dat wordt je meestal niet in dank afgenomen. 'Welke Turkse familie heeft nu geen kinderen?', vroeg Gülnazik zich hardop af. Toch gaven bijna al mijn informanten aan dat kinderen op een bruiloft behoorlijk lastig kunnen zijn. Ze staan erom bekend de boel af te breken. Ze blijven dan ook meestal de hele nacht. Rond middernacht zie je overal kindertjes in snoezige jurkjes die uitgeput rondstruinen of die pardoes bovenop de tafel in slaap gevallen zijn.

Om zeven uur gaat de stoet auto's naar de trouwlocatie waar bruid en bruidegom hun entree maken. Wanneer ze aankomen is het de bedoeling dat iedereen ze kan zien en kan zeggen: 'Ah, die twee zijn dus getrouwd' (Gülnazik, interview: 15 april 2009). Het is dan ook traditie dat ze of

samen een trap aflopen of binnenkomen door een haag van mensen die een roos of een kaarsje vasthouden. Alle gasten gaan staan en applaudisseren. Ze worden begroet en gekust door de familie. De eerste dans is voor de bruid en bruidegom. Deze dans is altijd een langzame dans. Iedereen kijkt toe. Hierna gaat de muziek wat sneller en voegen de familie van de bruid en de beste vrienden zich bij hen. Daarna mag iedereen de dansvloer op en vanaf dat moment is de dansvloer voor de rest van de avond gevuld.

Elke avond wordt anders ingevuld. Zo woonde ik een bruiloft bij waar een wethouder van de burgerlijke stand aanwezig was om het burgerlijk huwelijk ter plekke uit te voeren. Alles werd geprojecteerd op een witte muur zodat de hele zaal het gebeuren kon volgen. Daarnaast werd er een fax gelezen van familie uit Turkije. De band staat op een podium en zorgt voor de muzikale ondersteuning. Ondertussen loopt de familie van de bruid en bruidegom rond in de zaal om iedereen te groeten en felicitaties in ontvangst te nemen.

Als een bruiloft plaatsvindt in een zaal met een Turkse band, wordt er zeker gedanst. Turks volksdansen hoort bij een bruiloft. De vrouwen verzamelen zich in een grote kring, houden elkaars handen vast en dansen heupwiegend in het rond, met de bruid altijd aan het begin van de sliert. Iedereen zet tegelijk een paar stappen naar rechts en dan weer naar voren en zo draait de cirkel rond. Bij elke muziek hoort een andere dans. En elke muziek komt weer uit een ander gebied in Turkije. Turkse meiden leren al van jongs af aan te dansen op bruiloften, verlovingen, henna-avonden en besnijdenissen. Cüneyt vertelde mij dat Turks volksdansen traditioneel een verhaal uitbeeldt (Cüneyt, interview: 19 mei 2009). Met je handen naar de grond gaan kan de vruchtbare grond verbeelden of het wassen van kleding. Het rechterbeen staat voor reinheid. Als je daarmee naar de grond gaat, staat dat voor vruchtbaarheid. Je linkerknie naar de grond brengen staat eerder voor verdediging of bescherming. Er zijn dansen die dieren uitbeelden, zoals sprinkhanen, wolven en schapen. En natuurlijk zit er een moraal in deze gedanste verhalen. De jonge generatie kent de betekenissen van deze dansen echter niet meer.

Ook ik heb me op de dansvloer gewaagd en ondervond aan den lijve dat het moeilijker is dan het lijkt. Twee meiden leidden me naar de kring die met bewegingen naar achter en dan weer naar rechts langzaam in rondjes draaide. Ik mocht tussen hen in staan en bleek recht tegenover de bruid gepositioneerd te zijn. Een vreemd gevoel, want de bruid was eigenlijk een vreemde voor me. Ik probeerde goed op m’n voeten te letten en vergat daardoor onmiddellijk ook met mijn armen te zwaaien. De meiden aan de uiteinden van de slinger gasten hadden een klein doekje in hun hand. Het was gemaakt van een stof vol pailletten en ze waren er in alle kleuren. De familie van de bruidegom geeft deze aan de dansers, zodat zij er mee kunnen zwaaien. Je mag deze gewoon mee

naar huis nemen en ik kreeg er één als aandenken mee. Net toen ik het idee had dat ik de dans onder de knie begon te krijgen, viel ik weer bijna over mijn voeten. Ik herstelde me en hoorde dat de muziek veranderde. Ik informeerde bij mijn buurvrouw wat ons nu te wachten stond, maar zij verzekerde me: 'Dit is precies hetzelfde, maar dan wat sneller'. Ik keerde terug naar mijn stoel.

In de loop van de avond krijgen alle gasten te eten. Er verschijnen grote schalen op tafel waaruit iedereen mag opscheppen. De maaltijd bestaat meestal uit rijst en shoarma. Het is ondenkbaar dat je op een bruiloftsfeest de gasten geen maaltijd zou voortzetten: 'Eten hoort er altijd bij' (Elif, interview: 8 mei 2009). Iedereen krijgt een bord met rijst en vlees en daarnaast staan er manden vol met brood. De dansvloer is nu even leeg, iedereen eet gezamenlijk.

Een bruiloft is bovenal een sociale aangelegenheid. Mocht er te weinig eten zijn of mocht het niet te eten zijn, dan zal dit zeker uitgebreid besproken worden. Een bruiloft is altijd een geliefd onderwerp om over te praten. De organisatie, de jurk en de aanwezigen zijn het middelpunt van de gesprekken. En 'van een bruiloft, komt een bruiloft' (Elif 8 mei 2009). Het is niet ongewoon dat aan de tafels stevig gekoppeld wordt. Vanuit mijn plekje op een bruiloft bleek als snel dat mijn buurvrouw haar plaats niet voor niets had gekozen. Zij probeerde jaar jongste zoon al tijden aan Kübra te koppelen, één van de meiden aan mijn tafel. Kübra had stiekem gehoopt dat ze er niet zou zijn.

Ik verstond overigens nauwelijks een woord van de gesprekken om me heen, want de voertaal is altijd Turks. Het enige Nederlands dat ik op een Turkse bruiloft heb gehoord, waren de woorden van de wethouder. Alles wat er door de microfoon omgeroepen wordt, is in het Turks. Regelmatig vroeg ik iemand voor me te vertalen, maar er was geen beginnen aan. Om mij heen zag ik gemiddeld ook niet meer dan tien Nederlandse gasten. Vaak zag je ze allemaal bij elkaar aan één van de vijftig tafels zitten.

Een bezoek aan het damestoilet hoorde natuurlijk ook bij de rituelen. Vrouwen staan hier bij elkaar om even te kletsen zonder de herrie van de band, om hun hoofddoeken recht te trekken en hun make-up bij te werken na al het gedans. En blijkbaar ook om een sigaretje te roken. Tijdens mijn bezoeken aan het damestoilet viel het mij op dat er naast de wasbakken een vrouw zat. Ze was geen toiletjuffrouw want ze ontving geen geld en ze was bovendien niet aan het schoonmaken. Ze zat er de hele avond en ze was zeker weten Turks. Ik had al talloze culturele theorieën bedacht om haar aanwezigheid te verklaren tot iemand mij vertelde dat zij door de familie ingezet was om te voorkomen dat er gerookt zou worden op de toiletten. Het is voor sommige Turkse vrouwen niet geaccepteerd om voor de deur bij de mannen te gaan staan en daarom roken ze stiekem op de damestoiletten. Dit zorgt normaal voor nogal wat overlast, zoals peuken in het toilet, as in de

wasbak en een ruimte die blauw staat van de rook. Om dit te voorkomen was er dus een vrouw die zorgde dat niemand een sigaret opstak. Ik realiseerde me toen pas dat ik inderdaad geen enkele vrouw had zien roken voor de ingang.

Cadeauronde

Om een uur of tien is het tijd voor de cadeauronde. De gasten mogen nu naar voren komen om de bruid en bruidegom geld of goud aan te bieden. Ook de cadeauronde is een vast onderdeel van elke trouwerij. De bruid en bruidegom gaan vooraan in de zaal staan. De ouders van de bruidegom zijn het eerst aan de beurt. Zoals gezegd krijgt een bruid standaard minstens tien gouden armbanden, één set en een één lange ketting. Een lid van de familie die een mooie stem heeft, roept alles om met een microfoon, zodat alle gasten goed horen wat er aan de bruid gegeven wordt. De jongen krijgt een rode lint om, van zijn nek tot aan zijn riem, waar geld aan gehangen kan worden. Gouden munten zitten altijd met een veiligheidsspeldje aan een klein rood strikje en kunnen zo ook opgespeld worden. Deze gouden munten zijn bij elke Turkse juwelier te krijgen en bestaan in drie maten en dus ook drie prijsklassen. Ze worden als cadeau opgespeld op besnijdenissen, hennafeesten, verlovingsfeesten en natuurlijk bruiloften.

Na de familie is het de beurt aan de gasten. Zij vormen een lange rij en gaan zo om de beurt bij het paar langs om ze geld, goud of een envelop te geven. Een bedrag onder de vijftig euro wordt in een envelop gedaan. Zo kun je niet zien wat er in zit, maar je weet dan wel dat het niet veel is. Naast het paar staat de moeder van de bruidegom met een mooi versierde mand om alle enveloppen te ontvangen. Al het briefgeld wordt aan zijn rode lint gespeld. Iedereen feliciteert de familie van de bruid en bruidegom. Er worden handen geschud en gekust. En ondertussen wordt er nog steeds omgeroepen wat er precies gegeven wordt. Deze gewoonte om alles om te roepen, valt bij de jongere generatie wat minder in de smaak en wordt daarom ook wel eens achterwege gelaten. Gasten kunnen echter ook weer kwaad worden als hun bedragen niet omgeroepen worden.

Het is niet overal gebruikelijk, maar in bepaalde streken uit Turkije doet het stel na de cadeauronden een speciale dans (Serkan & Gul, interview: 27 april 2009). Op de bank bij Serkan en Gul lieten zij de video zien van hun feestelijke dag. Op hun bruiloft in de IJsselhallen in Zwolle lieten ze na de cadeauronde aan de hand van een dans al hun sieraden en geld aan de gasten zien. Ze deden dit om de beurt. Serkan ging als eerste op een stoel zitten en Gul danste om hem heen. In haar hand hield ze iets wat het midden hield tussen castagnetten en houten pollepels. Daarna wisselen ze van plaats. De bedoeling is dat het publiek door middel van applaus aangeeft wie de

beste danser was. Ze laten zich dus van hun beste kant zien. In dit geval had Gul gewonnen met een nipte meerderheid. De verliezer moet een maand lang het huishouden doen.

Dit is een specifiek regionale traditie, maar na de cadeauronde is er altijd weer opnieuw een eerste dans voor de bruid en bruidegom om te laten zien wat ze gekregen hebben. Aan de rand van de dansvloer keek ik naar een bruid die inderdaad schitterde van het goud. Toch vond ik het wel meevallen met de hoeveelheid gouden armbanden die ze droeg. Gülnazik kwam naast me staan en vertelde me dat die smalle armbanden die ik om haar polsen zag hangen vijfhonderd euro per stuk kosten. De bruid had dus minstens vijftien keer vijfhonderd euro omhangen.

Het dansen heeft zich ondertussen weer hervat en ook de mannen wagen zich nu op de dansvloer. Niet iedereen danst. Het zijn meestal de jonge vrouwen die beginnen. Later op de avond worden zij vergezeld door de mannen, die eerst de kat uit de boom kijken. Als ze eenmaal meedansen willen ze de bruidegom nog wel eens letterlijk een paar meter de lucht in gooien. Gülnazik danste liever niet in gemengd gezelschap en dat geldt voor meer vrouwen. Zij vinden het als moslim niet gepast om in gezelschap van mannen te dansen.

De avond wordt afgesloten met het aansnijden van de taart rond middernacht. De taart wordt binnengebracht en iedereen kijkt toe hoe bruid en bruidegom samen het eerste stuk aansnijden. De taart heeft een flink aantal verdiepingen. Na deze ceremonie blijft meestal de familie nog wat langer. Andere gasten nemen nu afscheid. Er wordt nog even gedanst en dan komt de avond ten einde. De bruid en bruidegom worden uitgezwaaid terwijl zij met hun stoet auto's weer vertrekken, ditmaal naar hun nieuwe huis.

Voor een bruiloft zoals die hier beschreven is, wordt vaak al van jongs af aan gespaard door de familie. De kosten van de bruiloft zijn in principe voor de bruidegom, met uitzondering van het hennafeest en het trouwpak van de bruidegom. Ook de inrichting van het nieuwe huis is voor de kosten van de jongen, traditiegetrouw met uitzondering van de slaapkamer, die ingericht wordt door het meisje. Gelukkig helpt binnen de Turkse gemeenschap de hele familie mee. Dit is ook wel nodig, want een zaal waar minimaal vijfhonderd man in moet kunnen kost al snel vijfduizend euro en de sieraden alleen zijn rond de zevenduizend euro waard.

Een deel van deze kosten komen bij je terug door de giften die je krijgt op de bruiloft zelf. Tijdens de cadeauronde kun je zien dat er heel veel enveloppen en briefgeld worden gegeven, evenals gouden munten. De gouden juwelen die de bruid krijgt van haar schoonfamilie mag zij zelf houden. Het is officieel echt alleen voor haar, maar zij mag het inzetten voor haar nieuwe huis of gezin. Uit mijn gesprekken bleek dat er ook geen schaamte op rust om eventueel goud weer te verkopen. Sowieso praten Turken makkelijk over financiële zaken. Het goud dat wordt gegeven,

verliest zijn waarde niet. De munten kun je gewoon weer uitgeven bij andere bruiloften, kinderfeestjes of besnijdenissen. Het geld dat je krijgt op een bruiloft zetten de meeste mensen gewoon op de bank. De gouden juwelen worden gebruikt als appeltje voor de dorst. Ze gaan de kluis in en worden omgeruild bij een juwelier wanneer het nodig mocht zijn. Bijvoorbeeld bij het starten van een bedrijf, het kopen van een huis of het betalen van een rekening. Er rust geen enkele taboe op het inruilen van deze cadeaus. Ze zijn juist bedoeld als een verzekering voor het huwelijk.

Bij een overlijden gaan juwelen soms naar een goed doel of naar de bouw van een moskee. Ook de kinderen kunnen ze erven als de ouders daarmee instemmen. Dit geldt voor zowel jongens als meiden. Gülnazik vertelde me dat sommige oude vrouwen nog altijd rondlopen met twee gouden armbanden om. Mochten ze komen te overlijden, dat is er altijd geld voor een begrafenis. Gouden sieraden kun je niet doorgeven op een volgende bruiloft, zoals de gouden munten, want ze zijn onderhevig aan mode. Nu is witgoud in de mode, maar dat kan volgend jaar weer anders zijn.

Gülnazik had zelfs wel eens meegemaakt dat er ruzie ontstaan was. Na de cadeauronde had de jongen het goud van het meisje meegenomen om op te bergen. De familie van het meisje protesteerde hier heftig tegen, want het goud is bedoeld voor haar, niet voor hem. De jongen beweerde dat hij het voor haar zou bewaren en later aan haar zou geven. Een bruiloft kent zijn tradities en gebruiken en daar wordt veel waarde aan gehecht. Het is dus niet ongebruikelijk dat er op een bruiloft een keer een vete plaatsvindt.

Als er sprak is van een huwelijk tussen familieleden, dan is het extra lastig. In de Turkse gemeenschap komen huwelijken tussen neven en nichten voor. In mijn veldwerk van veertien weken heb ik twee keer gesproken met vrouwen die binnen de familie getrouwd waren: Gülsen en Aleyna. Trouwen in familie heeft zijn voordelen, omdat alle betrokken elkaar kennen en op één lijn zitten wat betreft afkomst, cultuur en religie. Eventuele bezittingen blijven ook in de familie, net als de kinderen. Didem legde mij echter uit dat er ook grote nadelen aan zitten. Stel dat een stel tijdens de verloving ruzie krijgt of het niet eens wordt. Binnen de familie is het makkelijker om dat op te lossen en een bruiloft alsnog te redden. Mocht een stel echter toch besluiten uit elkaar te gaan of later in hun leven besluiten te gaan scheiden, dan kan dit een permanente breuk in de familie veroorzaken. Als een neef en nicht met elkaar trouwen, dan zijn hun ouders broer of zus van elkaar. Bij een scheiding kunnen ze tegenover elkaar komen te staan. De voorbereiding van een bruiloft binnen de familie brengt dus een extra dynamiek met zich mee (Didem, interview: 25 mei 2009).

Na het bruiloftsfeest.

Als de stoet auto's het nieuwe huis bereikt heeft, breekt de huwelijksnacht aan. Voor de bruidegom de deur van zijn nieuwe huis binnenstapt, wordt hij stevig op de rug geklopt door zijn vrienden. Ze geven hem een paar flinke dreunen op de schouders: 'Dat is een mannenrug', zeggen ze dan. Binnen staat er eten klaar, zodat je gesterkt de huwelijksnacht ingaat (Cüneyt, interview: 19 mei 2009). De *sagdicler* zetten deze lekkernijen alvast in het huis klaar. De bruid heeft weer een rode sluier over haar gezicht gedaan en de bruidegom mag deze in huis pas afnemen wanneer hij haar een gouden armband geeft. Serkan vertelde me dat hij dit cadeau was vergeten en hij er meteen zijn *sagdiç* achteraan moest sturen. Pas nadat hij zijn bruid een een gouden armband had gegeven, mocht hij de sluier afdoen en kon hij zijn bruid kussen. Gul: 'Hij krijgt me niet zomaar!'. In het haar van de bruid heeft de kapper extra veel spelden gedaan, zodat de bruidegom de tijd moet nemen om ze uit haar haar te vissen. Voor de huwelijksnacht wassen de bruid en bruidegom zich en bidden ze ieder apart. Dit zorgt voor een goede huwelijksnacht en brengt geluk. Alles wat je tijdens dit gebed wenst, zal uitkomen (Serkan & Gul, interview: 27 april 2009).

Toen Gul getrouwd was, belde haar schoonmoeder de volgende dag op om te controleren of de huwelijksnacht goed was gegaan. Ze vroeg aan Gul: 'Is alles goed?' En zij zei: 'Alles is goed'. Daarna belde haar schoonmoeder de moeder van Gul zelf op om tegen haar te zeggen: 'Je dochter is volmaakt' of 'Alles is goed'. Aleyna, die in 1996 in Turkije is getrouwd, had haar man ontmoet en was met hem getrouwd in de zes weken dat ze in Turkije op vakantie was. Op haar huwelijksnacht stapte haar man direct na de daad het balkon op om met een mitrailleur in de lucht te schieten. Zodoende wist het hele dorp dat alles goed was. Ze gaf echter aan dat dit een gebruik van het platteland is.

In de twee weken na de bruiloft ga je op bezoek bij je familie. Het kersverse paar gaat eerst langs de familie van de jongen en daarna langs de familie van het meisje. Ze nemen een doek mee met daarin cadeaus. Tijdens het bezoek kussen ze de handen van de oudere familieleden, wordt iedereen bedankt en krijgt de familie cadeautjes. Dit is ook een incorporatieritueel. De familieleden krijgen het nieuwe stel te zien en door iedereen te groeten en giften mee te brengen, werken ze aan de band met de familie.

Door de gemeenschap wordt in deze tijd ook nog nagepraat over de bruiloft. De zaal, de smaak van het eten en de aanwezige én afwezige gasten zijn geliefde onderwerpen van de conversatie.

Ten slotte gaat het nieuwe stel ook op huwelijksreis. Dit gebruik is tegenwoordig heel gewoon onder stellen. De vader van Gul schonk haar en Serkan als cadeau een huwelijksreis naar

Turkije. De meeste huwelijksreizen gaan die kant op. Istanbul is de meeste geliefde locatie voor de huwelijksreis.

Zodoende is een bruiloft in de eerste plaats een sociale gelegenheid. Twee families laten wel vijftienhonderd Turken bij elkaar komen om aan de hele gemeenschap te laten zien dat twee mensen bij elkaar horen. Als jij bij mensen op de bruiloft bent geweest, kun je verwachten dat ze ook naar die van jou komen. Een bruiloft is dus voor de Turken dé gelegenheid om elkaar te treffen. Daar worden relaties aangehaald, worden nieuwe relaties gesmeed en wordt er flink bijgepraat.

Slot

Conclusie

In het voorafgaande hebben we gezien hoe een Turkse bruiloft niet alleen draait om het stel zelf, maar om de hele familie en eigenlijk om de hele gemeenschap. Een bruiloft is een overgangsritueel en in de voorbereidingen hiernaartoe en tijdens de grote dag zelf vinden er talloze kleine subriten plaats. Deze subriten ervoor moeten zorgen dat er een band wordt gesmeed tussen twee families, dat er afscheid wordt genomen en dat het stel ten overstaan van de gehele gemeenschap de overgang maakt naar het getrouwde leven. Één van de opvallendste dingen was het koffieritueel dat plaatsvindt tijdens het aanzoek. De manier waarop het meisje koffie zet, is een manier om zonder woorden haar wensen kenbaar te maken. Daarnaast waren er talloze kleine riten aan te wijzen waarbij de bruid een handeling weigerde uit te voeren, tot er een uitwisseling van geld of goud plaatsvond. Nu duidelijk is hoe, etnografische gezien, deze Turkse rituelen vormgegeven worden in de Nederlandse context, plaatsten we deze gebruiken in een breder kader.

Wat we zien is een schijnbare contradictie in meerdere opzichten. Ten eerste is er sprake van een Turks ritueel dat uitgevoerd wordt in een land waar de dominante cultuur Nederlands is en toch ontstaan er nauwelijks spanningen. Ten tweede is er een jonge generatie, die veel meer in de Nederlandse gemeenschap staat dan hun ouders, maar er toch voor kiest de Turkse tradities in ere te houden. Ook als die tradities niet erg overeenkomen met hun eigen dagelijkse gewoontes. Ten derde is bij de keuze voor het behoud van de tradities niet van belang hoe ‘modern’ iemand is. We nemen deze contradicties ieder apart onder de loep.

Ten eerste kunnen eventuele spanningen verwacht worden wanneer rituelen uit hun originele context worden gehaald. De Turkse rituelen worden echter grotendeels onveranderd doorgegeven. Er ontstaat geen inhoudelijke uitwisseling of overname van rituelen. Zodoende ontstaan er weinig problemen rond de uitvoering van de rituelen. Mochten ze al ontstaan, dan zijn ze praktisch van aard. Denk aan de vraag waar je zo’n groot privé-feest mag geven en het uitzoeken van een zaal die ruim genoeg is voor vijfhonderd man. Of het laten drukken van honderden uitnodigingen, in het Turks. Het eten moet *halal* zijn en er moet een Turkse band komen.

Er wordt meestal niet gemorreld aan de inhoudelijke functie, maar er ontstaan kleine veranderingen door verschillen tussen de generaties binnen de Turkse gemeenschap. Zo wordt bijvoorbeeld de traditionele uitzet vervangen door elektrische apparaten, vinden sommige jongeren het niet prettig als de geldbedragen hardop worden omgeroepen en vieren ze het hennafeest liever

een week voor de bruiloft in plaats van de avond ervoor. Dit hoeft geen invloed van de Nederlandse cultuur te zijn, want al deze rituelen vinden plaats in gezelschap van alleen Turken.

Hoewel de Nederlandse cultuur dominant is, laat ze dus weinig indruk achter. Vanaf het aanzoek, wordt alles in Turkse stijl gedaan. De partners zijn meestal beide Turks, net als de genodigden, de taal op de uitnodigingen, de smaak van het eten en de muziek die de band speelt. De literatuur, in zoverre die toereikend is, laat bovendien zien, dat er weinig veranderd is in de afgelopen tien jaar. Nathalia M. Dessing, die ik noemde als de schrijfster van één van de twee wetenschappelijke boeken die er zijn over dit thema, concludeerde in haar boek namelijk al dat er twee soorten veranderingen zijn in de levenscyclusrituelen van moslims in Nederland: 'Interne veranderingen zijn veranderingen die inherent zijn aan de transplantatie van rituelen naar een nieuwe context, zoals reductie in omvang en variëteit van het rituele repertoire [...]. Externe veranderingen zijn veranderingen opgelegd door de Nederlandse sociale en juridische context, zoals andere wetten op het gebied van huwelijk [...], andere woonomstandigheden en andere klimaatomstandigheden' (Dessing, 2001: p. 213). Deze conclusie trok zij na haar veldwerk van 1993 tot 1997 en sluit aan bij mijn eigen conclusie dat als er al veranderingen zijn, deze praktisch van aard zijn.

De tweede contradictie heeft betrekking op deze keuze voor de 'traditionele' weg voor het bruiloftsfeest. We hebben het hier over de tweede generatie Turken, die zelf vaak veel meer in de Nederlandse maatschappij staan dan hun ouders, door bijvoorbeeld hun werk of hun studie. Zij kiezen toch voor het in ere houden van de tradities, uit respect voor hun ouders en om de steun van de Turkse gemeenschap te krijgen. Doen ze dit niet, dan hebben ze zich meestal al eerder losgemaakt uit de Turkse gemeenschap of hebben ze een niet-Turkse partner.

De Turkse gemeenschap is dan ook vrij gesloten. Zoals één van de informanten, Erkan, in het voorafgaande al aangaf zijn er weinig gemengde vriendengroepen. Op bruiloften zijn soms enkele Nederlanders aanwezig, maar hier gaat het meestal om collega's of buurtgenoten. De Turkse gemeenschap is een grote steun, maar kan ook dwingend zijn als je bijvoorbeeld een partner buiten de gemeenschap kiest. Cüneyt, een andere informant van 31, ervoer een grote druk van zijn familie en vanuit de gemeenschap om te gaan trouwen. Iedereen stond klaar om hem te helpen bij de voorbereidingen van een bruiloft, met de financiën en zelfs met een nieuw huis. Toen hij echter thuiskwam met zijn niet-Turkse vriendin werd dat niet geaccepteerd. Tijdens een ruzie met zijn moeder wilde hij weten wat haar bezielde. Zijn moeder legde toen uit dat ook zij op haar beurt veel druk ervoer vanuit de omgeving, terwijl ze het meisje in kwestie zelf eigenlijk een leuke meid vond.

Het heeft lang geduurd voor zijn familie haar accepteerde en de binnen de gemeenschap wordt hem nog steeds gevraagd waarom hij geen Turkse trouwt (Cüneyt, interview: 31 maart 2009).

De derde contradictie stelde dat het bij de keuze voor een geheel Turkse bruiloft niet van belang is hoe 'modern' iemand is. 'Modern' staat er expres tussen aanhalingstekens, want de dichotomie modern-traditioneel schiet hier te kort. Je kan mensen niet indelen in modern-traditioneel, moslim-niet-moslim, geïntegreerd-of niet-geïntegreerd, met of zonder hoofddoek. Het dragen van een hoofddoek, je geloofsovertuiging, iemands huisinrichting, of Nederlandse taalgebruik was op geen enkele manier een indicator van de keuzes die er gemaakt werden rondom de voltrekking van een huwelijk.

Deze laatste contradictie wordt ondersteunt door de de theorie van Tom Boellstorff die in zijn *Dubbing Culture* op zoek gaat naar een nieuwe manier om het samengaan van verschillende culturen te analyseren (Boellstorf, 2003). Ook hij wil voorbij aan de bestaande dichotomieën van traditioneel en modern, globaal en lokaal. Hij concludeert dat mondialisering teveel wordt voorgesteld als een overheersende entiteit die alle lokale culturen vervangt. Hij noemt dit de foutieve voorstelling van mondialisering als een '*rape narrative*'. Dit wil zeggen dat mondialisering niet altijd voorgesteld moet worden als een mannelijke, dominante entiteit, met de lokale cultuur als gefeminiseerde, zwakke entiteit. Mondialisering is geen garantie dat traditionele concepten door andere culturen overgenomen worden.

Boellstorff vergelijkt mondialiseringsprocessen liever met het nasynchroniseren van films, in het engels '*dubbing*'. Het geluid wordt vervangen door een andere taal dan in de originele film, maar toch kan deze nieuwe tekst nooit helemaal perfect aansluiten op de beelden. Er is geen hele nieuwe tekst, maar er is wel een nieuw geluid en een nieuwe betekenis. Hij maakt ons duidelijk dat we niet klakkeloos kunnen aannemen dat een bepaalde cultuur hegemonisch is. Hij creëerde daarom nieuwe concepten om de identiteit van homo's en lesbiennes in Indonesië te omschrijven. In onze eigen maatschappij moeten we voorbij de aanname dat de Nederlandse cultuur dominant is. Er is eerder sprake van culturele stromen die een dialogische invloed op elkaar hebben. Bestaande dichotomieën, die proberen iemand in een hokje te plaatsen, passen hier niet bij.

Mensen leggen namelijk een enorme flexibiliteit op cultureel gebied aan de dag. Ze combineren twee culturen zoals een jongleur zijn ballen in de lucht houdt. Uiteraard is het niet eenvoudig om op die manier om te gaan met verschillende identiteiten, maar het is wel erg inventief. Zo ontmoette ik mensen in hun thuissituatie, die vaak op geen enkele manier verraadt dat zij Turks zijn. Ook deze mensen hadden er voor gekozen hun bruiloft in traditionele Turkse traditie te vieren. Op die manier zijn mensen dus niet onder één label te vangen. Wanneer we een Turkse

huwelijksvoltrekking als symbool nemen voor de maatschappij als geheel, kunnen we dus stellen dat er geen sprake is van een botsing van twee culturen, nog van een dominante cultuur.

Dessing gebruikt ook taal als een metafoor voor culturele ontwikkelingen. In haar slotopmerking vergelijkt ze de evolutie van levenscyclusrituelen van moslims in Nederland met het 'in de historische linguïstiek beschreven proces van verarming van de eerste taal van migranten in een context waar zij een taalminderheid vormen' (Dessing, 2001: p. 219). Net zoals taal kan verarmen in omvang en diversiteit door minder weerklank, kan ook bepaald ritueel gedrag dat alleen betekenisvol is voor een minderheid van de samenleving minder weerklank vinden. 'In de taal leidt het proces van verarming uiteindelijk tot de vervanging van de eerste door de tweede taal in ongeveer drie generaties' (Dessing, 2001: 219). Bij rituelen werkt dit echter anders. Het 'rituele repertoire' blijft voortbestaan náást de rituelen die al eerder in Nederland tot stand zijn gekomen. De rituelen zullen een eigen ontwikkeling gaan volgen. De uitkomst is volgens Dessing niet te voorspellen en verschilt per cultuur.

Deze theorie sluit aan bij wat Katherine Pratt Ewing een '*parallel society*' noemt (Ewing, 2008: p. 185). Ewing beschrijft dit concept in haar artikel *Between Cinema and Social Work: Diasporic Turkish Women and the (Dis)Pleasures of Hybridity*. Haar subject is de Turkse gemeenschap in Duitsland. In Duitsland is men bang voor het ontstaan van een zelfvoorzienende '*parallel society*'. Ewing beschrijft deze '*parallel society*' licht ironisch als een zeer gesloten gemeenschap, waarin traditioneel ingestelde Turkse mannen hun ondergeschikte vrouwen en dochters altijd binnen houden. Deze angst is ontstaan door de moeizame integratie van Turkse moslims, niet alleen in Duitsland, maar ook in Europa en de VS. Het idee dat er zich een parallelle wereld achter de Turkse voordeuren bevindt, wordt ervaren als een toenemende dreiging.

Bij Ewing is de term '*parallel society*' ironisch bedoeld en ze laat in haar artikel direct zien dat dit een totaal stereotiep beeld is. De term blijft echter bruikbaar. Want ook in Nederland is er, vanuit de media en de politiek, sprake van een steeds terugkomende retoriek van falende integratie van allochtonen. Vooral na 11 september 2001, toen de angst voor de islam en de kracht van rechtse partijen toenam. En ook hier is men bang dat er een *parallel society* ontstaat van niet-geïntegreerde allochtonen. Wanneer we de huwelijksrituelen zien als een symbool voor de maatschappij, kunnen we dan stellen dat Turkse tradities rondom de huwelijksvoltrekking integratie in de weg staan?

Voor het beantwoorden van die vraag moeten we met een aantal dingen rekening houden. Ten eerste moet je er van uitgaan dat er iets is waar je in kunt integreren en ten tweede moet men een aantal verzachtende omstandigheden in acht nemen, zoals de tijd, het verloop van rituelen en transnationalisme.

De eerste vraag of er überhaupt iets is om in te integreren, slaat terug op de aanname dat er een sociaal geheel moet bestaan om in te integreren. Cultuur is echter niet de enige grond waarop we in deze maatschappij onderscheid maken. Ook binnen de Nederlandse maatschappij kennen we verschillende complementaire sociale strata. Dat wil zeggen dat iedereen zich beweegt in verschillende sociale dimensies, die elkaar aanvullen. Een paar voorbeelden hiervan zijn de sportclub, de werkomgeving, de familie, de toneelvereniging en de vriendengroep. Elke dimensie kent zijn eigen tradities, die onderling erg van elkaar kunnen verschillen. De gebruiken rondom een zaterdags senioren voetbalteam zijn bijvoorbeeld zeer verschillend van die van een Leidse studentenvereniging. Als onze maatschappij dus geen sociaal geheel vormt en bestaat uit verschillende dimensies, is het de vraag of je nog van integreren in dé maatschappij kunt spreken.

Ten tweede heeft tijd als verzachtende factor te maken met het feit dat er eigenlijk nog niet zo veel tijd is verstreken. We hebben het hier in de overgrote meerderheid over tweedegeneratie Turken, omdat zij nu de leeftijd hebben om te trouwen. In zijn geheel is dat echter nog maar vijftig jaar Turkse aanwezigheid in Nederland. Dat is nog geen mensenleven. De eerste generatie Turken vierde hun bruiloft nog in Turkije. Zoals Dessing al aangaf duurt de vervanging van de eerste taal door de tweede taal ongeveer drie generaties. Daarbij kunnen we optellen dat rituelen altijd iets achterlopen op het dagelijks leven. Rituelen houden altijd langer stand dan de inhoudelijke betekenis die er achter zit. Ook Nederlanders trouwen tenslotte in het wit, terwijl de vlag al lang niet meer de lading dekt.

En ten slotte moeten we rekening houden met de transnationalistische bewegingen van de Turkse gemeenschap. De voorbeelden hiervan hebben we gezien in het voorafgaande descriptieve gedeelte. Op tv worden Turkse soaps gekeken, in Turkije worden de inkopen voor de bruiloft gedaan en naar Turkije gaat de huwelijksreis. Er is een grote transnationale uitwisseling van ideeën, goederen en personen gaande, die bijdraagt aan de sterke banden van de Turkse gemeenschap hier in Nederland.

Samenvattend kunnen we stellen dat de Turkse huwelijkstradities geen blokkade voor integratie vormen. Het vasthouden aan de gebruiken uit Turkije rondom dit overgangsritueel is niet verontrustend. Dit enerzijds omdat door de hele maatschappij te zien is dat men gelegenheden aangrijpt om een bepaalde sociale dimensie te bezetten. In de descriptie van het voltrekken van een Turks huwelijk zoals die hierboven staat beschreven, zie je dat men flexibel omgaat met deze dimensies. Ook Turken die in het dagelijks leven Nederlandse gewoontes aanhouden, kiezen ervoor dit overgangsritueel te laten plaatsvinden in hun eigen culturele context. Anderzijds is er er relatief nog maar weinig tijd gepasseerd en zijn rituelen altijd behoudender dan de cultuur zelf. Het is dus

niet verassend dat er vastgehouden wordt aan rituelen van de eerste generatie. Bovendien kan men er tegenwoordig niet omheen dat er door mondialisering contacten ontstaan die landsgrenzen overschrijden. Het transnationale contact is sterkt en draagt bij aan een gemeenschapsgevoel in Nederland. Dit zie je ook in de voorbereidingen rondom het bruiloftsfeest. De cadeaus, de trouwjurk en de gouden sieraden worden bijvoorbeeld gekocht in Turkije.

Aanbevelingen

Regelmatig vroeg ik mijn informanten of ze, achteraf gezien, hun bruiloft nu anders zouden vieren. En of ze hun eigen kinderen graag op dezelfde manier zouden willen zien trouwen. Meestal waren ze achteraf gezien heel tevreden met het verloop van de bruiloft. De meest gehoorde klacht was de hoeveelheid gasten. Veel mensen gaven aan dat ze, zouden ze het mogen overdoen of later hun eigen kinderen zien trouwen, ze toch liever wat minder gasten zouden uitnodigen. Voor toekomstig onderzoek zou het interessant zijn om te zien hoe de tradities veranderd zijn na minstens drie generaties. Dessing stelde dat rituelen zich anders ontwikkelen dan taal en dat de uitkomst niet te voorspellen is. Het zou boeiend zijn te zien wat de factoren tijd en transnationalisme op lange termijn doen met de Turkse huwelijksrituelen in Nederland.

Daarnaast is internet een factor geweest die bijna altijd een rol speelde in de verhalen die ik te horen kreeg. Veel informanten hadden elkaar ontmoet via internet of hadden in het geheim online contact met elkaar. Chatprogramma's als MSN en openbare profielen als Hyves bieden grote mogelijkheden om contacten te leggen buiten het ouderlijke toezicht en buiten de Turkse gemeenschap om. Toch blijft het contact vaak binnen Turkse kringen. Als een informante vertelt dat ze haar vriend ontmoet heeft op een chatsite, betekent dit dat het óf een Turkse chatsite was óf dat ze van alle mensen op die site toch een Turkse jongen uitkoos om mee te praten. Beide opties zijn veelzeggend, want dit betekent dat de hechtheid en geslotenheid van de Turkse gemeenschap zich in de virtuele wereld doorzet. Het effect van internet op de Turkse gemeenschap en de rol van de virtuele Turkse gemeenschap zijn onderzoeksvragen voor de toekomst.

Literatuurlijst

Boellstorff, T.

2003 Dubbing Culture: Indonesian *Gay* and *Lesbi* Subjectivities and Ethnography in an Already Globalized World. *In*: The Anthropology of Globalisation: A Reader, door Jonathan Xavier Inda en Renato Rosaldo. Oxford: Blackwell Publishers, 481 p.

Dessing, N.M.

2001 Rituals of Birth, Circumcision, Marriage and Death among Muslims in the Netherlands. Leuven: Uitgeverij Peeters, 219 p.

Ewing, K.P.

2008 Between Cinema and Social Work: Diasporic Turkish Women and the (Dis)Pleasures of Hybridity. *In*: The Anthropology of Globalisation: A Reader, door Jonathan Xavier Inda en Renato Rosaldo. Oxford: Blackwell Publishers, 481 p.

Geertz, Clifford,

1973 The Interpretation of Cultures.
New York: Basic Books, 470 p.

Gennep, R. van

1977 The Rites of Passage. Londen: Routledge & Kegan Paul, 198 p.

Yerden, I.

1995 Trouwen op z'n Turks: Huwelijksprocedures bij Turkse jongeren in Nederland en hun strijd om meer inspraak. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel, 128 p.

Bijlagen

Pseudoniem	**Leeftijd**	**Werk/Opleiding**	**Woonplaats**	**Herkomst familie**
Erkan	30	ICT-ondernemer, websitebeheerder, columnist, politicus.	Den Bosch	-
Didem	28	Advocate	Amsterdam	Elaziğ (Oosten)
Aleyna	32	Verpleegster	Amsterdam	Konya (Midden)
Cüneyt	31	Toneelregisseur, acteur	Utrecht	Nevsheir (Midden)
Gülnazik	21	Call-center operator, hbo Personeel & Arbeid	Utrecht	Afyon (Midden)
Ertan	24	Horeca	Coevorden	Marmaris (Westen)
Elif	21	hbo rechten	Utrecht	Trabzon (Zwarte Zeegebied)
Kübra	20	-	Utrecht	(Zwarte Zeegebied)
Gülsen	20	Tandartsassistente, Horeca	Amersfoort	Denizli (Westen)
Aysen	24	-	Amersfoort	Denizli (Westen)
Latife	20	-	Amersfoort	-
Serkan	24	hbo accountancy	Amersfoort	Kirşehir (Midden)
Gul	22	hbo docente Nederlands	Amersfoort	Konya - Karaman (Midden)
Esma	26	Horeca, hbo schakeljaar	Amsterdam	Istanbul (Westen)